Lénárt András – Pataricza Dóra

Kiválasztottak.
A cionista mentőakció szegedi csoportjának sorsa

ואבכה יומם ולילה את חללי בת־עמי
Éjjel-nappal siratom népem megöltjeit.[1]

Az európai holokauszt során a szegedi és Szeged környéki zsidó, illetve zsidónak tekintett lakosságot is elhurcolták. A magyar hatóságok által gyors ütemben, mindössze pár hét alatt deportált 437 000 magyar zsidó között 1944 júniusának végén 8617 főt Szegedről vittek el a halál- és koncentrációs táborokba, három egymást követő transzporttal. Az utolsó csoportban kapott helyet mintegy öt tucat, úgynevezett kivételezett személy, többek között Löw Immánuel, Frenkel Jenő, Jungreisz rabbik és családjaik, illetve Biedl Samu volt hitközségi elnök családja, akiknek nagy része Budapestre, kisebb része pedig Svájcba került. 2024-ben, ezen események 80. évfordulója alkalmából írásunkkal róluk szeretnénk megemlékezni. Különböző feljegyzések és visszaemlékezések alapján megpróbáljuk bemutatni, hogy kik, miként és miért kerültek a kivételezettek közé, milyen kapcsolat állt fenn közöttük, és mi történt velük pontosan.

Durchschlag Pinkász, Frenkel Jenő, Kalmár György, Silberstein Adolf és Würdiger József – öt, nagyjából egykorú rabbi, akik a rabbiképzőben kötöttek életre szóló barátságot, majd hivatásuk az ország különböző részeire szólította őket, de a deportálás idején, 1944 nyarán a szegedi téglagyárban – legalábbis a terv szerint – sorsuk újra összefonódott volna. Tanulmányunkban a szegedi gettóból megmentendők egy kis csoportját, köztük a fent megnevezett öt rabbi sorsát próbáljuk nyomon követni.

Az üldözött és végveszélybe sodort, a világháborút túlélő zsidók szenvedései relatívvá váltak a legnagyobb megaláztatások közepette meggyilkolt

1 Jer 8:23, RÚF, részlet a Frenkel Jenő szegedi főrabbi izraeli sírján olvasható idézetből. Köszönettel tartozunk Balázs Gábornak az idézet értelmezésében nyújtott segítségért. Klacsmann Borbálának és Olosz Leventének köszönjük a tanulmány lektorálását.

DOI: https://doi.org/10.70928/holokauszt80.2024.09

milliók sorsához képest. A háború után a számkivetettek éppen életben maradásuk miatt vádolták meg egymást, adott esetben magukat. A tényleges elkövetők mellett az elsődleges célponttá a kényszerhelyzetben az elkövetőkkel együttműködő, döntési helyzetbe került és a mentesített, valami alól kivételt élvező emberek váltak. Őket, a másokhoz képest kevese(bbe)t szenvedőket, akik végzetes helyzetekben hirtelen élet-halál uraivá váltak, sokan támadták utólag. Az igazságtétel szándékával 1957-ben elkövetett Kasztner Rezső-gyilkosság szimbolizálja talán a legjobban a zsidó túlélők frusztrációjának erőszakos kiélését. A cionista ügyvéd, aki társaival elérte, hogy közel 1700 embert menekítsenek ki az országból 1944 júniusában, közvetve a szegedi zsidók sorsára is hatással volt, mivel egy, a fővárosból küldött lista alapján válogatták össze azt a mintegy öt tucat embert, akiknek egy része végül felszállhatott az utólag kissé félrevezetően Kasztner-vonatként elhíresült Bergen-Belsenbe, onnan pedig Svájcba tartó szerelvényre.[2] 1944. június utolsó napjaiban, a Szegedről deportáltak körében több válogatás is lezajlott, ezek közül mi a Szegedről Budapestre szállított 66 fős vagon utasaival és a közülük Budapesten a Kasztner-vonatra felkerülők válogatásának menetét szeretnénk bemutatni. A Budapesten maradók csoportjának túlélési aránya hasonlóan alakult, mint a Strasshofba került körülbelül 5000 sorstársuké,[3] ugyanakkor a Kasztner-vonattal szabad elhatározásukból elutazott 14 ember mindegyike túlélte a viszontagságokat. Ennek ismeretében felvethető legalább két kérdés: a többiek miért nem indul(hat)tak útnak a bizonytalan

2 Kasztner Rezső ugyanis Szilágyi Ernővel együtt tárgyalt a németekkel, míg Komoly Ottó a magyar hatóságokat próbálta sürgetni – minden eredmény nélkül. A fentiek tükrében pontosabb volna cionista mentővonatról vagy a cionista mentőakció különvonatáról beszélni, nem feledve, hogy korántsem csak a cionista mozgalomhoz kötődő személyek kerültek a transzportba. A „Kasztner-vonat" kifejezés csak a per alatt született, és szinte teljesen felülírta a korábbi, egyébként ugyancsak pontatlan Prominentenzug és Prominententransport szóhasználatot. A Kasztner-akcióhoz ld. még Olosz Levente tanulmányát a jelen kötetben.

3 Pontos számok nem állnak rendelkezésre, egy megbízható visszaemlékező szerint Szegedről 5239 főt tartottak nyilván a strasshofi tábor kartotékrendszerében. Ugyanabban a transzportban a szegedieken kívül a környékbeli falvakból és kisvárosból is, pl. Hódmezővásárhelyről, Szentesről, Makóról is érkeztek foglyok. A DEGOB 3628. számú jegyzőkönyve, 1945. június 1., Csillag Edit. Idézi Frojimovics Kinga és Molnár Judit (szerk.). *Szeged–Strasshof–Szeged. Tények és emlékek a Bécsben és környékén „jégre tett" szegedi deportáltakról 1944–1947*, Szeged: SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék – Szegedi Magyar–Izraeli Baráti Társaság, 2021. 75–78.

végállomású, de mindenképpen különleges Kasztner-vonattal, illetve biztos-e, hogy a kivételezett 66 fő járt a legjobban a Szegedről deportált zsidók közül? Válaszaink, a forrásadottságoknak megfelelően, részlegesek lesznek.

Forrásaink

Szeged, mint mára ismeretes, különleges helyet foglal el a magyarországi deportálások történetében. Elsősorban Molnár Judit kutatásaiból tudjuk, hogy néhány véletlen összejátszása folytán a deportáltak egy része nem haláltáborba került, így a város, illetve a régió zsidó lakosságának egy részére nézve a túlélési arányok sokkal kedvezőbben alakultak, mint a legtöbb vidéki településen. Míg Szegeden, Debrecenben és Szolnokon körülbelül 50%-uk volt életben 1945-ben, ugyanez a szám vidéken átlagosan csak 21,5%. Magyarországon a zsidók körülbelül 30-32%-a élte túl a holokausztot.[4] A három kiemelt város statisztikai átlagát a strasshofi táborba kerültek magas, 70-75%-ra becsült túlélési arányai javították. Megjegyezzük, a szerencse viszonylagos, a közösségek fele itt is elpusztult.

A szegedi gyűjtőtáborban két válogatás történt: ki kerülhetett a 2400 fő közé, akik a harmadik, utolsó transzporttal hagyták el Szegedet, továbbá kik és hányan voltak azok, akik e transzport utolsó vagonjában utazva Budapesten leszállhattak a vonatról? Ez utóbbi válogatás folyamatáról az elsődleges forrásunk két olyan résztvevő-tanú szóbeli közlése, akik tagjai voltak annak az öt főből álló bizottságnak, amely a 2400 főről is döntött: Löw Lipóté és Frenkel Jenőé.[5] Löw tanúvallomásából tudjuk, hogy az úgynevezett ötös bizottságban három szegedi tag vett részt, Löw, Frenkel és Kertész Ernő, a hódmezővásárhelyieket Silberstein Adolf és Radó József képviselte. Ötük közül hárman kerültek rá a vagonlistára: Löw, Frenkel és Silberstein.

A kiválasztottak meghatározásának rekonstruálásakor azzal szembesültünk, hogy szinte kizárólagosan utólagos és elbeszélt források állnak rendelkezésünkre, maga a névlista nem maradt fenn. Az 1945. január 1-jén meggyilkolt

4 Budapest zsidónak minősített lakosainak többsége elkerülte az 1944. tavaszi-nyári deportálásokat, de a város 1945. februári felszabadulásáig több tízezren haltak meg deportálások, atrocitások következtében, a halálmenetekben vagy a gettóban.

5 Frenkel Jenő nevét írták Fränkelként és Frankelként is, tanulmányunkban mi következetesen a Frenkel verziót használjuk. Más nevek esetében is használtak különböző írásmódokat, pl. Lőw – Löw, Alice – Alíz, Schneer – Sneer, Reisz – Reiss, Ehrlich – Erlich stb., mi következetesen használtunk egy-egy névalakot.

Komoly Ottó háborús határidőnaplója mellett a mentőakciók szervezőinek utólagos feljegyzéseire, adategyeztetést szolgáló levelezéseire, tanúvallomásaira és ezek egybeszerkesztett, olykor kiadott köteteire hagyatkozhatunk. A mentések idején felelős pozíciókban tevékenykedő Stern Samu, Kasztner Rezső, Szilágyi Ernő, Freudiger Fülöp, Munkácsi Ernő mind megírták a Pesti Hitközség, a Zsidó Tanács, a cionista Mentőbizottság és általában az 1944-es év történetét.[6] Részben az eseményeket akarták megörökíteni, de legalább ilyen fontos lehetett saját szerepük tisztázása és elfogadtatása a közvéleménnyel, kiélezett helyzetekben az igazolóbizottságok és a népbíróságok ülnökeivel.[7] Szükségszerű tehát, hogy szubjektív, önmentő szempontok is befolyásolták a leírtak megfogalmazását. Így volt ez Löw Lipót esetében is, akinek a Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság képviselőjével készült beszélgetése a meglehetősen heterogén DEGOB-interjúk olyan típusába tartozik, ami gondosan fogalmazott, mondhatni nyomdakész szövegként olvasható.[8] Valóban, az 1945 novemberére keltezett tanúságtétel már az 1945. nyári hitközségi igazolóbizottsági és az 1945. szeptemberi népügyészségi vizsgálat árnyékában született, amelyet az SS-szel való együttműködés gyanújával kezdeményeztek az egykori bizottság négy szegedi tagja ellen.[9] Nem vonjuk kétségbe Löw szavahihetőségét, de a nagy tét miatt minden bizonnyal kétszer is meggondolta, hogyan fogalmaz, és talán módja volt, hogy a letisztázott szöveget korrektúrázza. Az ő visszaemlékezése fontos kiindulópont a történeti rekonstrukcióhoz, de nem szabad elfeledkeznünk a visszaemlékező

6 1945-től kezdve amúgy is rengeteg háborús visszaemlékezés és zsidó szenvedéstörténet látott napvilágot, amelyek egyben dokumentatív értékkel is bírtak a munkaszolgálatról vagy a nyilasok ténykedéseiről. Erről bővebben: Ádám István Pál és Lénárt András. „A kerettiszt Toronyi Károly alakja a munkaszolgálat-irodalom és a periratok tükrében" in *Betekintő* 17/3, 2023, 7–31. https://doi.org/10.25834/BET.2023.3.1

Lévai Jenő, az üldöztetések legtermékenyebb és legfontosabb korai krónikása nem volt hatalmi helyzetben. A Kasztner-pert követően, a hatvanas években, az Izraelben élő cionisták közül újra sokan írták meg vagy mondták el interjúkban 1944-es emlékeiket. Korábbi szerepvállalásuk miatt kiemelhetjük Joel Brand kalandos körülmények között megjelent és Moshe Rosenberg, a Hagana második emberének szövegét.

7 Kasztner a magyar cionisták belső vitáit megtárgyaló Cionista Világkongresszus Döntőbizottsága részére készítette el német nyelvű beszámolóját.

8 A budapesti zsidó segélyszervezet, a Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (DEGOB) munkatársai 1945–1946-ban a magyar holokauszt mintegy 5000 túlélőjének személyes történetét rögzítették. A DEGOB 3618. jegyzőkönyve, 1945. november 18., dr. Löw Lipót.

9 1945 nyarán Löw Lipót mellett Frenkel Jenő rabbit, Kertész Ernőt és Deutsch Imrét vádolták meg. Frojimovics–Molnár, 2021, 205–212.

feltételezett motivációiról és a beszélgetés időpontjának történeti hátteréről. Löw a beszámolójáról készült leiratban több helyen hangsúlyozta, hogy az ötös bizottságot a 2400-as lista összeállításért nem lehet felelősségre vonni, ők ugyanúgy áldozatai voltak a németek hazugságainak, idegőrlő játékainak és egymásnak ellentmondó rendelkezéseinek. A vagonlistán szereplő nevek rekonstruálásához a másik jelentős forrás a szegedi rabbi, Frenkel Jenő beszámolója, amely egy mindössze egyoldalas, géppel írt feljegyzés, és amely a Kasztner-gyűjteményben maradt fenn.[10] A Löw- és Frenkel-féle vallomások és így a két névlista között találtunk néhány eltérést.

További bizonytalanságot szül a Központi Zsidó Tanács és a szegedi gyűjtőtábor közti „futár" SS-tiszt beazonosítatlansága. A történészek, ugyancsak Löw beszámolója alapján, bizonyos Angermayer SS-Hauptsturmführert említik kapcsolattartóként, csakhogy Angermayer nevű SS-százados nem szerepel a nem túl népes, Magyarországra küldött SS-kontingens tisztjei között, mutatott rá Molnár Judit 1995-ben publikált kötetében.[11] Molnár szerint névelírás történhetett, és azóta sem sikerült megfejteni, ki volt a kapcsolattartó. Elképzelhető, hogy Löw rossz névre emlékezett, de az már kicsit furcsa, hogy az évekig húzódó igazolási eljárások és vádaskodások során senkinek nem tűnt fel, például a bizottság másik négy tagja nem korrigálta a hibát. Azt is megkockáztathatjuk, hogy szándékosan hamis néven mutatkozott be az SS-tiszt, ugyanis furcsa, hogy csak a szegedi gettósítás kapcsán bukkant fel a neve. Löw elbeszélésében ő hívatta össze a szegedi és a hódmezővásárhelyi zsidó

10 Molnár Judit. *Zsidósors 1944-ben az V. (szegedi) csendőrkerületben*, Budapest: Cserépfalvi, 1995. Jád Vásem levéltára P. 54, 9392983, 26, 15., egy részletét idézi Frojimovics–Molnár, 2021, 177. Löw és Frenkel elbeszéléséből közvetett módon Kertész Ernő is tudott a listáról. Az igazoló eljárás során mindössze annyit említett, hogy 7-8 család neve volt rajta, és kb. 60-an lehettek. Név szerint csak Löw Lipótot, Frenkel Jenőt és Silbertstein Adolfot említette, akik a Pesten maradó vagonban utaztak (Jegyzőkönyv, Szegedi népügyészség, 1945. évi augusztus 11., Kertész Ernő ügye, idézi: Frojimovics–Molnár, 2021, 210–211.). Az összes érintett igazoló eljárási iratanyagát (Szegedi Zsidó Hitközség Igazolóbizottságának iratai, Népbírósági iratanyagok) érdemes lenne feltárni, de ezeket nem sikerült eddig teljességében megtalálni.

11 Magyarországon a német biztonsági szolgálat (Reichssicherheitshauptam), az RSHA kötelékében hozzávetőlegesen 200-300 fő tevékenykedett, de iratanyagaik megsemmisültek. Ennek ellenére furcsa, hogy az elmúlt nyolcvan évben nem indult szisztematikus kutatás az állomány feltérképezésére, ami elősegíthetné a százados beazonosítását és karrierjének nyomon követését. Szita Szabolcs. *A Gestapo magyarországon – A terror és a rablás történetből,* Budapest: Corvina, 2002. 84.

elöljárókat, hogy átadja nekik Szilágyi Ernő levelét (vagy a Szilágyi által aláírt levelet) a kiválogatás irányelveiről.[12] A levél eredetije sem került elő, Szilágyi naplójában nincs szó róla, ettől függetlenül természetesen létezhetett. Löw úgy emlékezett, hogy Szilágyi levelének mellékletét, a Budapesten összeírt 160 fős szegedi prominens listát, az úgynevezett „Prominentenlist"-et csak másnap, egy jó szándékú SS-őrmesternek köszönhetően kapták kézhez. Löw szerint érezhetően visszatartott információkat, és végül csupán 12 családfő nevét közölte velük.

Molnár Judit részletesen feltárta, milyen rendkívüli fejlemények, döntések és véletlenek járultak ahhoz, hogy a szinte teljes pusztulást jelentő auschwitzi megsemmisítő tábor helyett több mint 5000 embert a szegedi gyűjtőtáborból a Bécs környéki Strasshofba hurcoltak el kényszermunkára. Az első, június 25-én induló szerelvényre az áldozatok első 3000-es csoportja került, akik nem voltak a harmadik transzportba szánt 2400-as listán,[13] őket Auschwitzba vitték. A 2400-as névsort az ötös bizottságnak kellett összeállítania, de kevés idő és pontatlan és nem naprakész névjegyzékek álltak csak a rendelkezésükre, ráadásul majdnem biztos, hogy a Szilágyiék által javasolt elveknek (hitközségi alkalmazottak és családtagjaik, a munkaszolgálatosok családtagjai és sokgyermekes családok) több mint 2400-an feleltek meg, így még közülük is válogatniuk kellett.

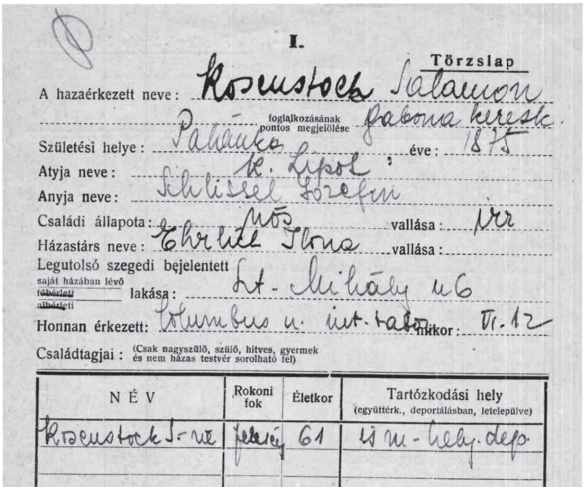
Ami a második válogatást illeti, a harmadik transzport utolsó vagonjára szánt 66 kivételezett közül legalább öten ma is élnek. Szerencsésnek mondhatjuk magunkat, hogy nyolcvan év elteltével négy, a listán szereplő túlélővel is sikerült beszélnünk: Löw Immánuel unokájával, Horváth Jánosné született Löw Terivel, Silberstein Juliette-tel, Varga Katalinnal és Jacob Jungreisszel.[14] A hitközség archívumában a szegedi deportáltakról a legfontosabb forrás a szegedi gettósítási lista (93, géppel írt oldal) és a visszatérők törzslapjai, amelyeket rögtön a visszatérés után töltöttek ki, és amelyeken rögzítették a deportálás bizonyos részleteit is. A gettósítási listán olvasható megjegyzések, például a kivételezettség és a visszatérők törzslapján szereplő helyszínek

12 Braham, Randolph L. *A népirtás politikája. A Holokauszt Magyarországon,* Budapest: Park Kiadó, 2015. 834, Novák Attila. „Egy „ismeretlen" a magyar vészkorszak nyitányáról. Szilágyi Ernő memoárja" in *Beszélő* 9/6, 2004.

13 A 2400 fő eredetileg 3000 fő lett volna, ennek részletes leírását lásd a Löw Lipóttal felvett DEGOB 3618. sz. jegyzőkönyvben, http://degob.hu/index.php?showjk=3618

14 Segítségüket ezúton is köszönjük.

(a „Honnan érkezett?” rovatban „Columbus utca”, „Budapest”[15] vagy „Budapesten internálva” megadott válaszként) nyújtottak támpontokat. A szegedi deportáltak esetében megnéztük, hogy kik szerepelnek a gettósítási listán, és kik lehettek a legközelebbi rokonaik, ebben a lakcím segített. Ugyanakkor egyik forrás sem adott teljes körű választ a kérdéseinkre, és a nem szegedi deportáltak sorsa részben feltáratlan maradt. Meg kell jegyeznünk, hogy nem minden, Szegedről elhurcolt és Szegedre visszatért deportáltnak volt törzslapja (például a legkorábban Szegedre visszatérteknek, így Löwéknek sem), ráadásul nem mindenki tért vissza a városba. A rokoni kapcsolatokat, a halálozási dátumokat és a halál okát a macse.hu anyakönyv-adatbázis és a familysearch.org oldalon elérhető anyakönyvek segítségével tudtuk igazolni. A túlélők írásai, a velük készült videóinterjúk, a digitalizált anyakönyvek és a szegedi temetői adatbázis információit egybevetve rekonstruáltunk nagy bizonyossággal 58 személyt a 66-ból. Nem sikerült igazolnunk, hogy 66-an voltak -e. A 66 fős létszám csak Löw Lipót visszaemlékezésében szerepel, ott is csak egyszer, és már Löwnél sem stimmelnek a számok, elmondása alapján legfeljebb 62-en lehettek.



I. Törzslap

A házaérkezett neve: Rosenstock Salamon

Születési helye: Pakánco foglalkozásának pontos megjelölése: gabona kereskedő

Születési éve: 1875

Atyja neve: [illegible] k. Lipót

Anyja neve: Schüssel Zsófia

Családi állapota: [illegible] vallása: izr.

Házastárs neve: Ehrlich Ilona vallása:

Legutolsó szegedi bejelentett saját házában lévő főbérleti albérleti lakása: Lt.-Mihály u. 6

Honnan érkezett: Columbus u. int. tábor Érkezés ideje: VI. 12

Családtagjai: (Csak nagyszülő, szülő, hitves, gyermek és nem házas testvér sorolható fel)

NÉV	Rokoni fok	Életkor	Tartózkodási hely (együttérk., deportálásban, letelepülve)
R. Rosenstock S.-né	felesége	61	üzv.-helyi dep.

Rosenstock Salamon törzslapja (SZZSHA)

15 Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy Budapestre nem kizárólag a 66-os lista tagjaként kerülhetett valaki, és legalábbis elvileg felvetődik, hogy a Budapestre kerülés a prominens lista alapján történt átszállításból, vagy más körülmények között történt utazásból történt. A Központi Zsidó Tanács által kiállított utazási engedélyekkel egy ideig még lehetett Budapestre utazni, és ezt többen ki is használták.

Társadalomtörténeti háttér

Mielőtt megkíséreljük nyomon követni a kivételezett családok sorsát, érdemes elidőzni a kiválasztás módján, és a helyi zsidó családok társadalmi jellemzőin. Az 1944-ben kettős szelekció során kiválasztott családok – 2400 főt Strasshofba, 66 főt pedig a különvagonra szántak – társadalmi státuszának meghatározásához elengedhetetlen volna olyan történészi munka, amely Szeged törvényhatóságú város társadalmi rétegződését a két világháború közti időszakban tárgyalja. Sajnos, kevés támpontunk van.

Szeged, a maga 136 752 lakosával 1941-ben a második legnagyobb város volt az országban.[16] Az országos átlagnál alacsonyabb, 4-4,5%-os arányú zsidó lakossága erősen asszimilálódott, és fontos rétegét adta a helyi polgárságnak.[17] A városi zsidók lakóhelye általában a városközponthoz közel esett, ami a nagy külterületi népességű Szeged esetében különösen szembetűnő lehetett. A helyi zsidók iskolázottsága és műveltsége Karády Viktor számításai szerint a legmagasabb volt, megelőzve a budapesti zsidóság iskolázottságát.[18]

Az önkormányzati testületbe a város legnagyobb adófizetői, a virilisek ugyanannyi tagot küldhettek, mint a 34 000 főnyi választópolgár. A virilisek és szavazópolgárok vallási és később „faji" összetétele bizonyára viszonylag könnyen megállapítható a népszámlások, elsősorban az 1941-es cenzus kérdőíveiből, de ilyen elemzésről nincs tudomásunk. Tamasi Mihály a szegedi elitről szóló kötetében, amely lényegében a törvényhatósági választások előtt felvett virilista jegyzékek elemzését tartalmazza, közzétette az 1929-ben, 1934-ben és 1940-ben készített, 250-250 fős névjegyzéket.[19] A virilisták részben a legtehetősebb helyi lakosok, akik bevallott jövedelme alapján a legnagyobb adófizetők, részben azok a diplomával rendelkező értelmiségiek, akik adózott jövedelmüket kétszeresen számolva kerültek be a 250 legnagyobb adót fizetők közé.[20]

---

16 Serfőző Lajos (szerk.). *Szeged története 1919–1944*, 4. kötet, Szeged: Somogyi Könyvtár, 1994. 13.

17 1930-ban 5560, 1941-ben 4161 izraelita lakost tartottak nyilván. A kitértekkel együtt a zsidók száma valamivel magasabb volt. Serfőző, 1994, 597.

18 Karády Viktor. „A zsidó »túliskolázás« Szegeden. Felekezeti egyenlőtlenségek a középiskolák használatában" in Tóth István (szerk.). *Zsidók Szeged társadalmában*, Szeged: Múzeumi Tudományért Alapítvány, 2014. 39–70.

19 Tamasi Mihály. *A régi, szegedi gazdasági elit (1870–1944)*, Szeged: Bába és Társai, 2001.

20 A hiány Szeged esetében annál inkább meglepő, mert olyan kisvárosban is készült hasonló munka, ahonnan nem maradtak fenn a virilis jegyzékek, lásd Berecz Anita.

Tamasi utal a virilisták felekezeti hovatartozására, de szisztematikus elemzést felekezeti, kiváltképp „faji" alapon nem csinált, aminek talán nem a tartózkodás volt az elsődleges oka, hanem mert Szeged lakosságának túlnyomó többsége katolikus volt. Saját ismereteink alapján az 1934-es listából 92 adófizetőt találtunk, akik bizonyosan zsidók voltak, míg az 1940-es listán jóval kevesebb, 19 zsidó származású városi polgárt azonosítottunk. A csökkenés nyilvánvaló összefüggésben van a gazdasági életet érintő zsidóellenes törvénykezéssel.

Úgy gondoltuk, hogy megnézzük, van-e kapcsolat az utolsó virilista összeállítások zsidó származású tagjai és a kivételezett személyek között? Bizonyítható-e, hogy a tehetősek nagyobb eséllyel kaptak vagy szereztek valamilyen mentességet. Elsőre nem sikerült ilyen jellegű összefüggést kimutatni, ami önmagában természetesen nem jelenti azt, hogy senki ne fizetett volna a kivételezett elbírálásért. Mivel nem áll a rendelkezésünkre megfelelő mennyiségű adat, ezért csak néhány esetet tudunk bemutatni. Tamasi szerint az 1944-es Zsidó Tanács tagjai, Pap Róbert ügyvéd, Fenyő Lajos, Grósz Marcell, Kertész Béla, Reitzer Miklós, Szabó Béla mind a gazdasági elit ismert személyiségei voltak.[21] Az igen jómódú, az 1883-as alapítású kefegyárat birtokló Winter család tagjainak a többsége a kutatások szerint nem tért vissza a deportálásokból, a szűkszavú leírásból nem egészen egyértelmű, de valószínűleg ők Auschwitzba kerültek, szemben a velük rokonságban álló Radó családdal, akiknek jobb volt a túlélési arányuk, részben mert Strasshofba kerültek.[22]

Földesúri jobbágyok városi polgárok. Polgári öntudat és önkormányzat a 19. századi Egerben, Budapest: Korall Társadalomtörténeti Egyesület, 2023.

21 Ők vagy családjaik nem szerepeltek a 62 kiválasztott között. Pap Róbert, katonai érdemeire tekintettel, kivételezett volt, később bujkált. Kertész Béla, Fenyő Lajos, Reitzer Béla és Szabó Béla Strasshofból és más kényszermunkatáborokból tértek vissza, Grosz Marcell bankigazgatót és feleségét szintén Strasshofba deportálták, de 1945 tavaszán egy SS-különítmény kivégezte őket. Egyikük esetében sem tudjuk bizonyosan, hogy melyik szerelvénnyel érkeztek Strasshofba, a szándékosan oda indulóval, vagy a Felsőzsolcánál váratlanul odairányítottal.

22 Fári Irén. „A Winter kefegyár és a Winter család" in Tóth, 2014, 186–189. A Winter család egyes tagjainak történetéhez lásd még Pataricza Dóra és Lénárt András (szerk.). *Seifmann Béla visszaemlékezése. Egy munkaszolgálatos naplója,* Budapest: Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény, 2023. 28–29., 64–69. lj.

Back Bernát, a Szegedi Kenderfonógyár és a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár elnöke, 1939-ig felsőházi tag volt.[23] Nyilvánvalóan a város elitjéhez tartozott, csakúgy, mint Szivessy Lehel ügyvéd vagy az aszfaltgyáros Landesberg Sándor, valamint a textilkereskedő Holtzer család. Ami a háborús sorsukat illeti, aki közülük a téglagyárba került 1944 júniusában, nem feltétlenül a kedvezményezett strasshofi transzportban kapott helyet, és csak a szerencséjüknek köszönhették, hogy a második transzporttal mégis Strasshofba kerültek.[24]

Tanulmányunk második felében – amennyire a források engedik – megkíséreljük nyomon követni az úgynevezett 66 kivételezett sorsát. Az egyének sorsát családonként vizsgáljuk, de fontos hangsúlyozni, hogy a felsorolt családok között további rokonsági kapcsolatok is fennálltak, és nem minden esetben rekonstruálható, hogy az egy-egy családfőhöz sorolt szám pontosan melyik családtagokat jelentette. Kik lehettek ezen a 66 fősnek emlegetett, mint kutatásainkból kiderült, valójában (legfeljebb) 62 embert beazonosítható listán, és mit tudhatunk róluk? Kik azok, akik kijutottak Svájcba, és kik azok, akik nem élték túl a rettenetes hónapokat? A kivételezettek sorsa szerteágazó, és az ő történetükön keresztül a magyar holokauszt számos vetülete elmesélhető. A holokauszt idején a szelekció és a kivételezettség motívuma számos formában megjelent, mint például a zsidó tanácsok, a gettóelit, Auschwitz, a Kasztner-vonat, a munkaszolgálat és annak elkerülése, a munkaszolgálatos századok, valamint a svéd menlevelek és a nemzetközi védett házakkal összefüggésben. Szegeden 1944 júniusában a férfiak többsége munkaszolgálatban volt, a főleg nőkből, gyerekekből és idősekből álló, zsidónak minősített lakosokat mindössze három nap alatt deportálták. 1944 nyarán Szegeden, a kivételezett csoport több tagjának volt már menlevele, de ez – utólag bizonyosan tudjuk – nem számított.[25]

---

23 Back Bernát az 1929-es virilista jegyzéken még szerepel, de az 1934-es és 1940-es listákon már nincs rajta.

24 A Holtzer és Landesberg család sorsához lásd Frauhammer Krisztina (szerk.). „Eltűnt családok nyomában – A Holtzerek. A Szegedi Zsidó Hitközség Archívumának kiállítása" *Szegedi Judaisztikai Közlemények 11*., illetve Lányi Pál. „Zsidó csekonicsok" – a szegedi Bamberger, Benedikt, Kárász, Landesberg, Prosznitz és Szivessy családok kiválóságai. *Szegedi Judaisztikai Közlemények 9.* Szerk. Ábrahám Vera. Szeged: Szegedi Zsidó Hitközség dr. Birnfeld Sámuel Könyvtára, 2019.

25 A Löw család több tagjának, Biedl Samunénak, Kolozs Lajosnak és feleségének, Reiszéknek és Varga Mihályéknak volt török menlevelük, de ez hiába jelentett elvben diplomáciai

A 66 kivételezettet Szegedről 1944. június 28-án deportálták az utolsó transzport utolsó vagonjában, amely Budapesten levált. A folytatás, vagyis, hogy ki került fel ténylegesen a Kasztner-vonatra közülük, Budapesten dőlt el.

A vagonlista

Visszatérve az 1944. júniusi szegedi eseményekhez, fel kell idéznünk Löw Lipót a háború utáni DEGOB-tanúvallomását, egyúttal a mentőakcióba, azaz a vagonlistára került emberek kiválasztásának történetét. Az eredeti névlistát és a legközelebbi, a családfőkkel együtt a listára felveendő családtagok számát csak Löw elmondásából ismerjük, és elképzelhető, hogy nem is volt eredeti kvóta. A legvalószínűbb, hogy Budapestről megüzente a cionista mentőcsoport a megmentendő családfők nevét, és talán egy maximum-csoportlétszámot. A végleges névlistát viszont Szegeden állították össze. Löw utólag, feltehetőleg saját védelme érdekében a narratívát úgy módosíthatta, hogy kisebb felelősség háruljon rá, vagyis az elmondásából nem derül ki egyértelműen, hogy a családtagok számát csak a bizottság dönthette el.

> „Ami bizonyos, szombaton, mikor a végérvényes vonatlistához a német százados a parancsot kiadta, az SS százados nekem a következő 12 nevet diktálta le és ennek utasítása szerint egy újabb listát készítettünk: Szegedről WWe [Witve – (németül) özvegy][26] Dr. Samuel Biedl 13, Rabb. [Rabbiner – rabbi] Eugen Frenkel 5, Ábrahám Jungreis 6, Dr. Leopold Löw 10, Salamon Rosenstock 1, Dr. med. Lajos Schwartz 2, Michael Varga 13, Imre Weisz 4, továbbá vidékről, Hódmezővásárhelyről Rabb. Dr. Adolf Silberstein 3, Szentesről Rabb. Dr. Josef Berend 4, Battonyáról Rabb. Dr. Pinchas Durchslag, Csongrádról Rabb. Dr. Georg Kalmár.

védettséget, a gyakorlatban legtöbbször nem vették figyelembe. Marjanucz László. „Löw Immánuel tragikus sorsa a háború végén: adalékok a zsidó törvények szegedi végrehajtásához" in *Acta Universitatis Szegediensis: Acta historica* 114, 2002, 122. Nyár elején kivételes esetben jutott valaki menlevélhez, ősszel azonban gyorsan növekedett a svéd, svájci és más semleges államok nevében kibocsátott oltalomlevéllel vagy azok hamisítványaival rendelkezők száma. A nyilas kormány ideig-óráig elfogadta, de birtoklása nem volt elégséges a begyűjtés és deportálás elkerülésére. Erről bővebben: Karsai László. „A Szálasi-rendszer 'zsidópolitikája'" in *Történelmi Szemle* 54/1, 2012, 103–132.

26 Löw feltehetőleg fejből idézte fel a listán szereplő neveket, amiket az SS-tiszt németül diktált le neki, a lista felidézésében segíthetett a másfél évvel korábbi cédula nyelve.

> Ezek és legközelebbi hozzátartozóik külön névsorban veendők. Feltűnt, hogy míg a vonatlistára vonatkozó parancskiadáskor a százados az eredeti iratokat kezünkbe adta, addig most a hivatalos sürgönyt nem adta ide és nem engedett nekünk abba beletekinteni. Biztosra vettük, hogy a sürgöny még több nevet tartalmaz. Napokkal később Budapesten az Aréna úti táborban a szegediek nevét újból felolvasták és akkor kitűnt, hogy gyanunk alapos volt. A százados a kapott rendelkezéseket megváltoztatta és a Budapestről jött névsorból többeknek nevét kihagyta. A névsorban utolsónak szereplő két rabbinus [Dr. Durchslag Pinkász és Dr. Kalmár György] nem is került a szegedi téglagyárba. A százados nem teljesítette ama kérésünket, hogy ezen kimaradottak helyébe más, ugyancsak igen érdemes rabbinusokat soroljunk be. A pestiek nem tudhatták, hogy kik vannak itt. […] Ismét újabb fejtörés és vita, kiket vegyünk hozzátartozóként a listára és ezen waggonlistán szereplők hova kerülnek? Megmenekülnek-e vagy túszok lesznek. Tudva azonban, hogy egyes emberek számára milyen könnyítést jelent, ha családjának összetartozó tagjai együtt maradhatnak, elhatároztuk, hogy a német utasítást a lehető legtágabb értelemben fogjuk felfogni. Ezen az alapon a megadott 10 név a hozzátartozókkal együtt 61-re bővült. Hétfőn este a százados egy nőt hozott irodánk ablakához azzal, hogy őt és hozzátartozóit a waggonlistára kell sorolni, így került dr. Vas Ignác és családja erre a névsorra."

A szöveg folytatásában kiderül, hogy nem 66 személy lett volna a kvótában, ugyanis eredetileg egy 160 névből álló listát küldtek le sürgönnyel a cionisták, de az SS-tiszt ezt nem adta át Löwéknek, és erre csak Budapestre kerülésükkor derült fény.[27] Mivel nincs meg sajnos ez a bővebb névlista, ezért csak találgatni tudunk, hogy milyen, hogy kik, milyen helyi „zsidó közéleti személyiségek" lehettek ezen rajta. A vagonlistára kerülő 11 családfő nevét ismerve megállapítható, hogy a bővebb, 160-as listán lehettek még a nagyobb

27 Löw még három embert említ, akiknek a vagonlistára kellett volna kerülniük: Faragó Lajost, a Chevra Kadisa elnökét (és egyben gyártulajdonost) és súlyosan beteg nővérét (Schatz Imréné, sz. Faragó Terézia), valamint dr. Rex Ernő orvost, aki haldoklott. Löw leírásából úgy tűnik, hogy megkísérelték őket is felvenni a vagonlistára, de Budapesten nem sikerült áttetetni őket az ott maradók közé, így végül mindhárman Strasshofba kerültek.

települések rabbijainak nevei (pl. Makó, Kalocsa), a többi hitközség elnöke (pl. Radó József), kántorok, más szegedi gyártulajdonosok, orvosok stb.

Frenkel Jenő beszámolója csak részben fedi a Löw által elmondottakat. A Jád Vásemben őrzött Kasztner-gyűjteményben fennmaradt jelentésében leírta, hogy voltak-e Budapestre szállított személyek, hányan és kik. Frenkel feljegyzésében – Löwhöz hasonlóan – szintén 66 főt említ, a családokhoz tartozó kvótát nem adta meg. Viszont két lényeges eltérés is van a Löw által közölt nevekhez képest, ő Schwarz Edét és nejét, illetve Weisz Vilmos és Weisz Klára nevét adta meg. Említésre méltó különbség még, hogy Frenkel Jenő a Löw család fejeként, Löw Lipóttól eltérően, kollégáját Löw Immánuelt nevezte meg. Ő is kiemelte, hogy hiába kapták meg a battonyai dr. Durchschlag Pinkász és a csongrádi dr. Kalmár György nevét, ők nem kerültek a szegedi téglagyárba, ugyanis ezeknek a településeknek a zsidó lakosságát nem Szegeden keresztül deportálták.[28]

Löw (LL) és Frenkel (FJ) szerint tehát a táblázatba foglalt személyek családjai voltak a listán. Nevük mellett feltüntetjük állásukat is, aminek döntő jelentőséget tulajdonítunk abban, hogy a kivételezettek transzportjába kerülhettek:

LL, FJ	Biedl Samu özvegye és családja	egykori hitközségi elnök	13 fő	Szeged
LL, FJ	Frenkel Jenő és családja	neológ főrabbi	5 fő	Szeged
LL, FJ	Jungreisz Ábrahám és családja	ortodox rabbi	6 fő	Szeged
LL, FJ	LL: Dr. Löw Lipót és családja FJ: Dr. Löw Immánuel és családja	neológ főrabbi családja	10 fő	Szeged
LL	Rosenstock Salamon	gabonakereskedő	1 fő	Szeged
LL FJ	LL: Dr. med Schwartz Lajos FJ: Schwarz Ede	orvos kántor	2 fő	Szeged
LL FJ	Varga Mihály és családja	kötélgyáros, Chevra Kadisa elnöke	13 fő	Szeged
LL FJ	LL: Weisz Imre FJ: Weisz Vilmos és Klára	ortodox hitk. jegyző és lánya	4 fő 2 fő	Szeged
LL FJ	Dr. Silberstein Adolf és családja	rabbi	3 fő	Hódmezővásárhely
LL FJ	Dr. Berend József és családja	rabbi	4 fő	Szentes
LL FJ	Dr. Vas Ignác és családja	orvos	x (2) fő	Szeged

28 Jád Vásem Levéltár P. 54, 9392983, 26, 15.

A két verzióból kikövetkeztethető (ugyanakkor részben feltételezett és mindenképpen részleges) helyes verzió megállapításához a szegedi gettósítási és a Kasztner-lista nyújt támaszpontot: dr. Schwartz (Schwarcz, Schwarz stb.) Lajos nevű orvos nincs a szegedi gettólistán, és más Schwartz vezetéknevű orvos sem, csak egy orvostanhallgató. Schwarz Ede, a hitközség kántora és felesége viszont szerepelnek a gettósítási listán. 1945 májusában tértek vissza Szegedre, és a kitöltött törzslapjukon mindketten Budapestet jelölték meg a „Honnan érkezett?" rovatban.[29] A Löw által megadott Weisz Imre sem szerepel a gettósítási listán, a Frenkel Jenő beszámolójában szereplő Weisz Vilmos és Klára ezzel szemben megtalálható a névsorban. Elképzelhető, hogy Löw Lipót ebben az esetben összekeverte a neveket.

A Biedl, Löw és a Varga család viszonylag nagy létszáma azt jelzi, hogy nemcsak a legszűkebb családot, azaz saját gyermekeiket és unokáikat vitték magukkal a családfők, hanem mindhárom esetben a nászokat is, azaz unokáik másik nagyszüleit is. Ez Varga Katalin és Löw Teri elmondásával igazolható, és ez is alátámasztja elméletünket, hogy nagyon szoros rokonsági kapcsolatokat ápoltak. A szegedi prominens családok összefonódásait is bemutatjuk alább. Arról nincs információnk, hogy a lista összeállítói hogyan állapodtak meg az egy-egy családnak szánt kvótáról.

A Columbus utcai tábor és a válogatás a Kasztner-vonatra

1944. június 28-án a 62, Szegedről mentett zsidók nagy része nemcsak a Columbus utcai táborba került, de ott is maradt a mai Mexikói úti földalatti végállomás és a Városliget közelében. 1939-től, a politika feszültség növekedésével, az állam működésére veszélyesnek vagy a háború során megbízhatatlannak ítélt emberek, köztük a menekültek elzárására sorra nyíltak a begyűjtőhelyek. A Barcson, Kistarcsán, Kolozsváron, Komáromban, Nagykanizsán, Sárváron, Zalaegerszegen, a visszakapott felvidéki területen Garanyban, az északkelet-magyarországi Ricsén és a délvidéki Zsablyán.[30]

---

29 Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma (SZZSHA) törzslapok, Schwarz Ede: 1347b/1945; Schwarz Edéné: 1348/1945

30 Csapody Tamás. „A nagykanizsai internálótáborok története. Cigányok, Jehova tanúi, nazarénusok és zsidók a nagykanizsai internálótáborokban 1939 és 1945 között" in *Jog, állam, politika. Jog- és politikatudományi folyóirat* 10/3, 2018, 53–84.

Az olyan létesítményeket, ahol hazai vagy külföldi zsidó foglyokat zártak el, a zsidó szervezetek – elsősorban az Országos Magyar Zsidó Segítő Akció (OMZSA) – igyekeztek élelmiszerrel, ruhával támogatni. A németek bevonulásával tovább szaporodtak az internálóhelyek, a fővárosban a többi között a Rumbach, a Páva utcai, az Aréna úti zsinagóga, a Rökk Szilárd utcai Rabbiszeminárium épületébe gyűjtöttek be razziák során az embereket, akiknek a sorsa meglehetősen változatosan alakult. A Columbus utcai tábor is a zsidó intézményrendszerbe tagozódott, ugyanis a telek a Mexikói út 60. sz. alatti Wechselmann-ház kertjének meghosszabbítása volt. A Lajta Béla tervezte impozáns épület eredetileg a zsidó világtalan gyermekek ellátására létesült magánintézmény volt, amely közel négy évtizedes fennállása alatt több tulajdonos- és funkcióváltáson esett át. A Pesti Izraelita Hitközség üzemeltetésében a második világháború éveiben vak (lovag Wechselmann Vakok Intézete) és siketnéma (Országos Siketnémák Intézete) gyerekek egyaránt lakták, ezenkívül katonai célú kisajátítások révén rendszeresen szolgált egymást váltó katonai, rendőr és munkaszolgálatos alakulatok elszállásolására is. A kertben azonban csak a Kasztner-akció idején, 1944 júniusában alakítottak ki szálláshelyet.[31] Számos visszaemlékezés említi a tábort, de korabeli írásos forrásokban nem bővelkedünk. A legalaposabb történeti feltárást Nádas Pál gyógypedagógus, az épületben működő Mozgásjavító Általános Iskola egykori igazgatója végezte el.[32]

Kanizsai Dezső, aki 1928 és 1949 között vezette az intézményeket, tanúvallomásában úgy emlékezett vissza, hogy 1944 júniusában át kellett adni épületeik egy részét a Kolozsvárról a Gestapo kíséretében ide érkező mintegy 700 fős csoportnak, Sonderlager céljából. „A Sonderlager belső vezetését a kolozsvári cionista vezetők látták el. Az úgynevezett első alija talán júniusjúliusban ment el. Ezt követően a cionisták megint feltöltötték a lágert úgy, hogy 1944. december 3-ára, körülbelül 3500 főre emelkedett a legkülönbözőbb korú személyek száma. Ugyanekkor (ebben az időben) a főépület második emeletén elhelyezést találtak a XIV. kerületi rendőrkapitányság oda beutalt, körülbelül 70 főből álló rendőri különítménynek, és tőlük függetlenül

31 A kezdetekről valójában nem találtunk forrást.

32 Nádas 1987 és 2012 között volt intézményvezető. Nádas Pál. *KorKép – Tanulmány a Mozgásjavító rekonstrukciójának és fejlesztésének történetéről (1989–2012)*, Budapest: Syllabux, 2015.

az épület szuterénhelyiségeiben leventekorú fiatalok is voltak, akik közül többnek fegyvere is volt."[33]

A Colombus utcai tábor eredetileg a Kasztner-transzport egyik gyűjtőhelye volt, de az első, és mint utóbb kiderült, egyetlen vonat utasainak távozása után sem szüntették meg. A tábort több néven emlegették – vöröskeresztes tábor, internálótábor, Columbus utcai tábor[34] –, és egykori lakói eltérőképpen emlékeznek az ott töltött időre. Sokan a második elutazási időpontra vártak, ami viszont elmaradt, ezért heteket, akár hónapokat töltöttek a semmiképpen sem ideális, de viszonylag jónak mondott körülmények között. Élelmet és orvosi ellátást kaptak, tisztálkodni és zuhanyozni tudtak, szinte szabadon mozoghattak, így jószerével azonnal értesültek a városi hírekről. A legfontosabb mégis a biztonságérzetük lehetett. A Gestapo őrizte az épületet, ám itt semmibe nem avatkoztak be, és a táborlakók sem féltek tőlük, ami óriási különbség lehetett a gettósítás szörnyű tapasztalataihoz képest.

A visszaemlékezések mellett fotók is tanúskodnak arról, hogy a cionista mentőbizottság vezetői, Kasztner Rezső vagy Komoly Ottó gyakran meglátogatták a tábort, amely 1944 nyarától szinte a Mentőbizottság főhadiszállásává vált.[35] A felszabadulást megérő és tevékenységüket indokolni kényszerülő, olykor rendőrségi és bírósági eljárás alá vont cionista vagy hitközségi vezetőket általában ügybuzgó irányítóként festik le, sőt, ismerünk olyan esetet is, amikor egyikük közvetlen segítséget nyújtott, és egy család internált férfi tagjait sikerült átvitetniük a börtönből a Columbus utcai táborba.[36] A tábor egészen december 3-áig nyújtott védelmet, amikor a környékbeli nyilas csoport véres leszámolást hajtott végre, és a munkaképesnek ítélteket Bergen-Belsenbe vitték.[37]

A Columbus utcába érkező szegediek sorsáról keveset tudunk, de az egyik interjúalany úgy emlékezett, hogy a táborban kifejezetten sok szegedi, deb-

33 ÁBTL 3.1.9. 153.693./8/29. 182. Idézi: Nádas Pál. *Magyar és magyar zsidó történelem, Zsidó Vakok és Siketnémák Intézete/1908–1948; Mozgásjavító Iskola/1955 – Budapest, XIV. Mexikói út 60,* Budapest: Múlt és Jövő, 2024. 163–164.

34 A fenti elnevezések mellett az évtizedekkel később interjút adók „Sonderlager", „svájci ház", „svéd vöröskeresztes ház" vagy egyszerűen „Columbus utcaként" is hivatkoztak a táborra. USC Shoah Foundation VHA 7071. számú Rachel Bleier-interjú (1995).

35 Szita, 2005, 118–119.

36 USC Shoah Foundation VHA 51218. számú interjú George Bishoppal (2000).

37 1945 után számos vizsgálat és eljárás indult a tömeggyilkossággal kapcsolatban, de a véres atrocitás pontos rekonstrukciója szinte lehetetlennek bizonyult. Erről bővebben: Nádas, 2024, 121–190.

receni és szolnoki volt, ami érdekes módon teljesen egybevág a Strasshofba tartó különleges vonatok kezdőállomásaival.[38] A Szegedről a Columbus utcába deportáltak egyedi sorsának rekonstruálása csak akkor lehetséges, ha maradt fenn tőlük visszaemlékezés. A túlélés érdekében a családok időnként szétváltak, osztódtak, vagy olykor éppen együtt maradtak. Annyi bizonyosnak tűnik, hogy voltak olyan szegedi deportáltak, akik Budapest felszabadulásáig a Columbus utcai táborban maradtak.

Frenkel Jenő fia, Imre (később: Cvi) 16 éves volt 1944 nyarán, és az ő visszaemlékezésében találtuk meg a választ arra a kérdésre, hogy hogyan történt a Kasztner-vonatra a válogatás: „Budapesten, egy zsinagóga udvarán bejelentik, hogy Szegedről […] nem, Szeged városából [környékéről] két család lehet benne a hétszáz főben.[39] A Löw család nem mehet, nem tudnak utazni, ők lennének az elsők, de a 91 éves Löw Immánuel haldoklik, és a család azt mondta: »A Papa nem tud utazni, Papa nem lát, Papa nem hall már, Papa nem tud menni, és mi nem vihetjük el« […], majd jött a Frenkel család, azaz mi, és Silberstein rabbi […] szintén egy másik közösségből, és Jungreisék Szegedről, mind a mi vagonunkból, három család, igen, szóval azt mondták nekünk: »Izraelbe mentek.«"[40] A Frenkel Cvi által is említett Jungreiszéket viszont, 18 árva kislánnyal együtt, más juttatta a Kasztner-vonatra. Jungreisz Elza visszaemlékezésében így írt: „Ki itt a táborparancsnok? Kóródi Lajos […] Tudom, hogy régi cionista és hogy meleg, zsidó szivü, emberséges ember […] De tudom, milyenek a lehetőségek a transzportálást illetően. Holnap reggel indulunk. Hol lesz, hogy lesz még hely ebben a transzportban egy öt tagú család részére? […] Kóródi Lajos rávezette a listára a bátyámat és családját."[41]

---

38 USC Shoah Foundation VHA 11960. számú interjú George Takaccsal (1996).

39 Ekkor még 700 fő lehetett a keret, később 750-re növekedett, majd gyorsan a már jól ismert 1680-ra. Szita Szabolcs, Kanizsai Dezső jelentésére hivatkozva, nem teljes adatok alapján, nagyjából megerősíti a szemtanú észrevételét. Pápáról 51-en, Debrecenből 45-en, Szegedről 44-en, Kolozsvárról 42-en, míg Sopronból 40-en várakoztak alijára. Rajtuk kívül még közel 30 településről érkeztek a táborba. Szita Szabolcs. *Aki egy embert megment – a világot menti meg. Mentőbizottság – Kasztner Rezső – SS-embervásár/1944–1945*, Budapest: Corvina, 2005. 118–119.

40 Frenkel Cvi (Frenkel Jenő szegedi főrabbi fia) héber nyelvű tanúvallomása, Jád Vásem Levéltár 4021010, 2001. június–július, Izrael: https://collections.yadvashem.org/en/documents/4021010, 19.

41 Jungreisz Elza. „Kóródiék" *Új Kelet*, 1971. július 13., 5. és [sch. d.]. „Néhány ecsetvonás Jungreisz Elza portrájához" *Új Kelet*, 1977. április 29., 7.

A kiválasztottak

Az alábbiakban bemutatjuk a 11 névhez tartozó családok és egyének történetét, a Löw-tanúvallomásban megadott sorrendben. A családtagokról eltérő mennyiségű információ áll rendelkezésre, a fennmaradt források és szemtanúk függvényében. Tanulmányunk végén a családokhoz tartozó neveket és adatokat táblázatos formában is közöljük.

Biedl család (13 fő, Szeged)

Bár Biedléknek összesen 13 hely jutott, de csak kilenc nevet tudtunk bizonyossággal rekonstruálni, további négyet pedig Löw Teri elmondása alapján:[42] dr. Biedl Samu egykori hitközségi elnök özvegye és lányai közvetlen családjaikkal, összesen kilencen biztosan a 62 kivételezett között voltak.

Dr. Biedl Samu fűrészgyáros régi szegedi kereskedőcsaládból származott. Megszerezte a bírói és az ügyvédi vizsgát, majd ügyvédi irodát nyitott Szegeden. Felesége, Löwy Margit révén lett a helyi fatelep tulajdonosa, fűrészgyáros és a város egyik legnagyobb adófizetője. Biedl 1918-tól húsz éven át vezette a hitközséget. 1927-ben Löw Immánuel elsősorban Biedl Samu lobbizásának köszönhette, hogy a neológ zsidóság képviselőjévé válhatott a magyar parlament felsőházában.[43] Biedl és Löwy házasságából három gyerek született: Endre, Alice és Sarolta. Fiukat, a 42 éves Endrét már 1943 januárjában elvesztették, miután a szovjet frontra került, s a Vöröskereszt értesítése szerint eltűnt. Valószínűleg a Don menti hadműveletek során vesztette életét.[44]

Idősebbik lányuk, Alice 1921 novemberében Szegeden ment férjhez a hódmezővásárhelyi Keleti Imréhez, és két lányuk született: Györgyi és Ágnes. Györgyi lányuk 1941 júniusában Hódmezővásárhelyen hozzáment

---

42 Löw Teri szerint May Ferencné sz. Breitner Amália is Biedlékkel volt, ugyanakkor Mayné Löw-rokon is volt. Ferge (sz. Kecskeméti) Zsuzsa visszaemlékezésében igen részletesen leírta Breitner Amália háború alatti sorsát, és ennek alapján annyi bizonyos, hogy May Ferencné Budapestre került, és ott túlélte a holokauszt borzalmait. A háborút unokatestvérével, a szintén Löw-rokon Keller Izsóné Baracs Leontinnal együtt a budapesti amerikai nagykövetség pincéjében vészelték át. Még tartott Budapest ostroma, amikor visszatértek a Kecskeméti családdal együtt Szegedre. Weiler Katalin (szerk.). Ferge Zsuzsa. *Nem cserélek elveket. Életút-beszélgetések*, Budapest: Noran Libro Kiadó, 2016. 62–63.

43 Löw Immánuel. „Biedl Samu 1938" in Löw Immánuel. *Kétszáz beszéd*, Szeged, 1939. II. 241.

44 Dunainé Bognár Júlia és Kanyó Ferenc. *A második világháború szegedi hősei és áldozatai. Tanulmányok Csongrád Megyéből XXIII,* Szeged: Szeged Csongrád Megyei Levéltár, 1996. 173.

a szintén zsidó Balassa Istvánhoz, aki – akárcsak Alice öccse, Endre – 1943 januárjában tűnt el a Don-kanyarban.[45]

Biedlék kisebbik lánya, Sarolta Szegeden, 1926 júniusában ment hozzá dr. Reis (máshol Reisz) Sándor fogorvoshoz, házasságukból két lány született: Judit és Vera, akik kiváló nevelést kaptak. Alice-ék Hódmezővásárhelyen éltek, és a teljes városi zsidósággal együtt 1944 júniusában a gettóból őket is a szegedi téglagyárba hurcolták,[46] ahol újra találkozott a két nővér. Saroltáék családja még ott Szegeden, a deportálás előtti napokban sebtiben megkeresztelkedett, mert az a hír járta, hogy a kitért lányokat nem erőszakolják meg a német katonák. A szegedi lányos családok elsődleges motivációja ez lehetett, és az utolsó pillanatban történt kitéréseket – a korábbi, 1920-30-as évek kitéréseivel ellentétben – a Zsidó Tanács nem vette figyelembe, azaz nem jelentett hátrányt se a 2400-as, se a 66-os listára való felvételnél.[47]

A maradék négy hely Biedlné öccsének, a Kolozs család tagjainak jutott, akikkel Biedlék együtt laktak,[48] és akik egyébként a Löw családdal is rokonságban álltak. Löw Teri így emlékszik vissza: „Biedl Samu feleségének nála sokkal fiatalabb öccse volt Kolozs Lajos, azaz Laca bácsi. Felesége, Klára, May Gyula lánya volt, apám [Löw Lipót] édes unokatestvérének, May Ferencné Breitner Amáliának sógora. Kolozsék 18 éves lánya, Marietta, velünk volt, de egy évvel idősebb fivérét, Jenőt leszedték a vonatról, amikor Pestről, ahol tanult, haza akart utazni (túlélte és hazajött a deportálásból).[49] Azt hiszem, Klári néni anyja, May Margit néni is velünk volt a tehervagonban. Metta a [Columbus utcai]

45 Makó Imre és Szigeti János. *„Vihar és vész közepette" A holokauszt hódmezővásárhelyi áldozatai,* Hódmezővásárhely: Magyar Nemzeti Levéltár, 2014. 99–100.

46 Makó–Szigeti, 2014, 61–62.

47 DEGOB 3618. sz. jk. A 2400-as lista összeállításakor szempont volt, hogy a korábban (azaz az 1920-as, 1930-as években) kitérteket ne vegyék fel, lásd pl. dr. Radó József hódmezővásárhelyi orvos, az egyik listakészítő visszaemlékezését. Idézi: (Makó–Szigeti, 2014, 131.)

48 A Biedl–Kolozs-villa 1945 májusától alijára felkészítő gyerekotthonként szolgált. Frauhammer Krisztina, Pataricza Dóra. "From darkness to light: Szeged's Jewish children and their post-war rehabilitation" in Maria Buko, Pavel Kolar, Jakub Galeziowski (szerk.). „Children's Experiences of Violence and Coercion in Europe since 1945", *Historical Social Research,* 2025 (elfogadva)

49 Löw Teri ebben az esetben egy másik vonatra utal, amelyen Kolozs Jenő akart korábban hazatérni Szegedre a szüleihez.

táborból valamikor elment és bujkált [Budapesten]."[50] May Margit nem élte túl a holokausztot, nem tudjuk, hogy mikor és hogyan halt meg.[51]

Pestre érkezésük után Biedlék másokkal együtt a Columbus utcai internálótáborba kerültek. A nyilasok hatalomátvételét követően, 1944 december elején a nyilasok kiválasztották azokat, akik még tudtak dolgozni. A Biedl családból Saroltát és lányait, Verát és Juditot ekkor hurcolták el. Löw Teri így emlékszik vissza az akkori eseményekre: „És akkor a KISOK pályára vittek minket, és kiválasztották azokat az embereket, akik még tudnak dolgozni, tehát a nőket 18 és 50 között, és férfiakat 18 és 56 [60] között. […] Velünk volt a Reisz fogorvos, és annak csak az idősebbik lánya esett bele ebbe a korhatárra, de az anya, aki a volt rásekol [ros kehila – azaz a hitközség feje, hitközségi elnök], a hitközségi elnöknek a lánya volt, habozás nélkül megfogta a két lánya kezét, a kisebbik az velem volt egy idős, és egy osztályba jártunk, a Vera […]. Megfogta a lányait és kiállt a sorból – ha már átálltál, akkor nem állhattál vissza. A Sándor bácsink velünk maradt, és ez borzasztó volt, mert ahogy be kellett mennünk egészen a gettóig, mert akkor már volt gettó, és Sándor bácsival egy szobában voltunk, tehát mindannyian egy nagy teremben, és Sándor bácsi egész éjjel zokogott, és mondta, mit tettem, mit tettem, hogy nem állította le őket, mert ha muszáj volt a Juditnak menni, de esetleg még ő is meglóghatott volna, de a Verának és a Sári néninek nem kellett volna (a koruk miatt)."[52]

Biedl Saroltát és lányait 1944. december 3-án a nyilasok Bergen-Belsenbe deportálták.[53] Unokahúgait, Ágnest és Györgyit is ugyanekkor hurcolták el Budapestről, a Józsefvárosi pályaudvarról. Löw Teri egy 2021-ben írt e-mailben úgy tudta, hogy „Bergen-Belsenben Sári néni és Vera az ennivalót Juditkának

50 Löw Teri e-mail, 2021. május.

51 Dunainé–Kanyó, 1996, 325.

52 Mivel csak a 18 és 50 (?) év közötti, munkaképesnek ítélt embereket szelektálták, hogy Bergen-Belsenbe vigyék őket kényszermunkára, az anya, aki két kiskorú lányát magához vette, tudtán kívül rossz döntést hozott, mert nekik Budapesten nagyobb esélyük lett volna az életben maradásra. A fent megadott korhatárt figyelembe véve csak a két szülőnek kellett volna dolgoznia, a két lánynak nem (hiszen egyikük sem volt még 18 éves). Ungvári Tamás. „A család. Beszélgetés Horváth Terivel, Löw Immánuel unokájával, 2018. június 15-én" in Hidvégi Máté és Ungvári Tamás (szerk.). *Löw Immánuel válogatott művei*, Budapest: Scolar Kiadó, 2019. 282. A visszaemlékezés és a történtek alapján nem világos a válogatás menete.

53 Reisz Sarolta kartonja, Arolsen Archive: https://collections.arolsen-archives.org/de/document/82680671; Dunainé–Kanyó, 1996, 369–370.

adták, mert a szegény Judit tífuszt kapott a táborban, és a Juditot etették, ők éhen haltak."[54] Biedl Sarolta 1945. március 10-én halt meg, lánya, a 14 éves Vera április 1-jén.[55] Ágnes és Györgyi feltehetőleg Buchenwaldba kerültek,[56] onnan, valamikor 1945 tavaszán, Theresienstadtba, ahol Ágnes 1945. május 9-én, a felszabadulás napján halt meg, Györgyi pedig három nappal később, kiütéses tífuszban.[57]



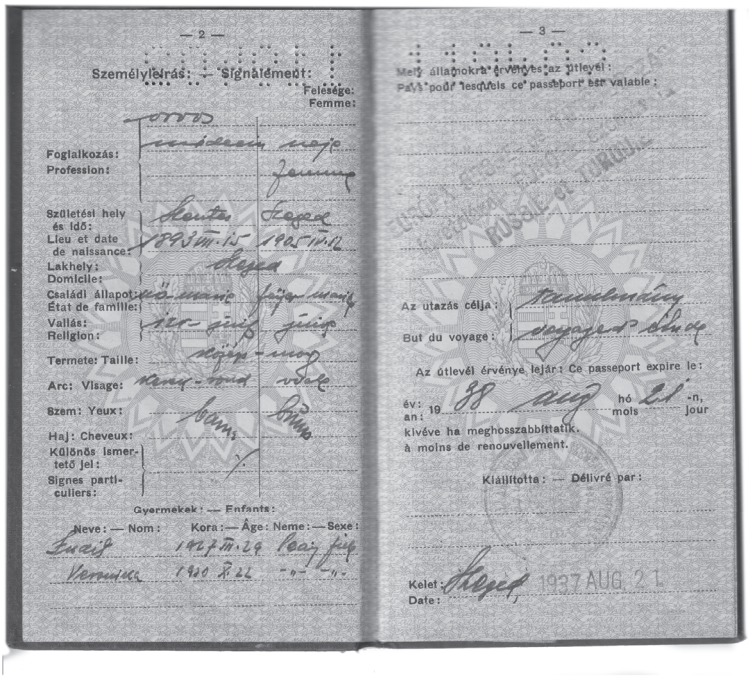
A Biedl–Reisz család útlevele, a Reisz–Molnár család tulajdona

54 Löw Teri e-mail, 2021. május 19.

55 Reisz Vera kartonja, Arolsen Archive: https://collections.arolsen-archives.org/de/document/82680675

56 Keleti Ágnes kartonjai, Arolsen Archive:
https://collections.arolsen-archives.org/de/document/7610900
https://collections.arolsen-archives.org/de/document/4995518

57 Keleti Ágnes és Györgyi theresienstadti adatai és halottá nyilvánítása: https://www.pamatnik-terezin.cz/prisoner/te-keleti-agnes; https://www.pamatnik-terezin.cz/prisoner/te-keleti-gyorgyi



Nem tudjuk, hogy hol voltak a háború alatt a szülők, Alice és Imre, akik mindketten túlélték a megpróbáltatásokat és visszatértek Hódmezővásárhelyre.[58] Hátralévő éveikről sincs forrásunk, de a Keleti család impozáns síremlékére vésetett szöveg minden kétséget kizáróan tükrözi érzéseiket: Dr. Balassa István 1911–1943, Oroszország és neje: Keleti Györgyike sz. 1922 és Keleti Ágnes sz. 1925, [meghaltak] 1945, Theresienstadt. Szüleik minden boldogsága sírba szállt velük.[59]

Szeged nem került nyilas fennhatóság alá, mert a nyilas hatalomátvétel előtt négy nappal, 1944. október 11-én a szovjet hadsereg elfoglalta a várost.[60] A Szegeden bujkáló maroknyi zsidó így korán felszabadult, és ezzel átvészelte a legvéresebb időszakot. A Szegedről elhurcolt munkaszolgálatosok már 1944 októberétől kezdtek visszatérni szülővárosukba, és 1944 novemberétől nekifogtak a zsidó élet újjászervezéséhez is. Biedl Sarolta férje, Reisz Sándor feltehetőleg 1944 végén vagy 1945 elején tért haza Szegedre, és még hóna-

58 Keleti Imréné, sz. Biedl Alice halálozása: *Csongrád Megyei Hírlap*, 1968. november 13., 9.
59 Hódmezővásárhelyi zsidó temető, 2023. júliusi látogatás.
60 Pálfy György. „A városházán" *Délmagyarország*, 1969. október 11., 5.

pokig tartott, mire hírt kapott a családtagjairól. Lányuk, Judit öt hónapot volt Bergen-Belsenben, a tábor felszabadulása után tolmácsként dolgozott.[61] 1945 júniusában Svédországba került az úgynevezett fehér buszokkal, végül egy évvel később, 1946. június 11-én tért haza Szegedre.[62]

Frenkel család (5 fő, Szeged)

Frenkel Jenő 1926-tól kezdve először az anyakönyvvezető rabbi posztját töltötte be, 1942-től pedig Löw Immánuel mellett főrabbi volt Szegeden. Családjának Löw Lipót már idézett tanúvallomása alapján öt hely jutott: Frenkel Jenő és felesége, valamint két gyermekük és anyósa, Mandler Vilmosné. Frenkelné édesapja, Mandler Vilmos még Szegeden halt meg a gettózáskor, 1944 májusában.[63] A Frenkel család feljutott a Kasztner-vonatra, mind az ötük neve szerepel a listán, és kijutottak Svájcba. 1945. szeptember elején a két Frenkel gyerek, Imre és húga Judit, a Bnei Akiva cionista ifjúsági csoporttal kijutott Izrael földjére, még Izrael állam megalakulása előtt. Ugyanebben az időben Frenkel Jenő és felesége, Mandlernéval együtt visszatért Szegedre, mert Frenkel rabbi úgy érezte, hogy nem hagyhatja cserben a hitközségét.[64] A népügyészségi vizsgálat után, bár felmentették és a vádakat törölték, nem volt már maradása.

Markovics Zsolt, egykori szegedi főrabbi 2005-ben előadást tartott elődjéről. Ebben kiemelte, hogy 1948 végén Frenkelt váratlanul érte az izraeli hatóságok értesítése: gyermekei az arabok fogságába kerültek, és ezt követően Frenkel feleségével azonnal Izraelbe utazott, hogy segítsenek gyermekeiknek. A hónapokig tartó várakozás után a hitközség vezetősége levelet intézett az Izraelben tartózkodó főrabbihoz, hogy térjen vissza közösségéhez. A főrabbi 1949. július 31-én Tel-Avivban kelt levelében közölte végleges elhatározását, hogy nem megy vissza Magyarországra:

---

61 Neveltetésének köszönhetően beszélt németül, angolul, franciául és olaszul. Dr. James Gowans 1945-ben a felszabadító brit hadsereg orvosa volt, és részletesen beszélt tanúvallomásában Judittal Bergen-Belsenben kötött barátságáról. Sir James Gowans CBE FRS Dr. Max Blythe interjúja: 1. rész 1., 1:10:40-től. https://doi.org/10.24384/000447

62 Reisz Judit kartonja, Arolsen Archive: https://collections.arolsen-archives.org/de/document/68771728; 1115/1945 törzslap SZZSHA.

63 Dunainé–Kanyó, 1996, 322.

64 Frenkel Cvi tanúvallomása, Jád Vásem Levéltár 4021010 átirat, 37; 40.

„De az éjszaka csendjében felsorakoznak az ellenérvek is: Szabad-e elhagynom a Szentföldet, ahova gyermekkorom óta vágytam? Szabad-e elszakadnom gyermekeimtől, akiket a Mindenható kegyelme visszavezérelt az arabok fogságából, és akik olyan végtelen gyermeki hűséggel ragaszkodnak hozzánk? Így tépelődtem akkor is mikor levelük megérkezett. Mivel nem tudtam magamnak választ adni, megkérdeztem a Bibliát. Felkerestem a hetiszakaszt és olvastam Mózes szavait: »Rendeljen az Örökkévaló, minden test szellemének Isteni férfiút a közösség fölé, aki kimenjen előttük és bejöjjön előttük; aki kivezesse, és aki bevezesse őket, hogy ne legyen az Örökkévaló közössége olyan, mint a juhnyáj, melynek nincs pásztora.« Úgy érzem, hozzám szólnak ezek a szavak. Hiszen arra törekedtem, hogy Mózes utódjaként álljak testvéreim előtt és örök büszkeségem, hogy nagy mesterem Lőw Immánuel gyülekezetében szolgálhattam Mózes eszméit. Nekem kellett az ige szerint »előttük« onnan kimennem és ide bejönnöm és az én kötelességemről rendelkezik az írás, aki kivezesse és bevezesse őket. Én tehát most, igen tisztelt elöljáróság elbúcsúzom önöktől."[65]

Jungreisz család (6 fő, Szeged)

A prominens ortodox[66] Jungreisz-dinasztia tagja, Ábrahám, feleségével Kohn Matilddal (Mirjam)[67] és csecsemőkorú fiukkal, Miklóssal (Jakob) együtt 1933-ban költözött Szegedre, miután héber nyelvű levélben jelentkezett az

65 Markovits Zsolt rabbi. Frenkel Jenő szegedi főrabbi. Elhangzott a Magyar Tudomány Napja 2005 rendezvénysorozat Méltatlanul elfeledve című előadásán. Online elérhető: https://regi.or-zse.hu/resp/mtud2005-markovics-frenkeljeno.htm. Frenkel Jenő levele a Szegedi Zsidó Hitközséghez: CAHJP (Central Archives for the History of Jewish People) Hu-Sz-13, JP-1592. Köszönettel tartozunk Kónya Juditnak, hogy eljuttatta hozzánk a levél másolatát.

66 Cseh Viktor Jungreiszt és a szegedi ortodox közösséget is haszidként aposztrofálja (Cseh Viktor. *Zsidó örökség – Vidéki zsidó hitközségek Magyarországon,* Budapest: Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, 2021. 401.)

67 A Jungreisz család esetében mindenhol megadjuk a polgári nevüket és zárójelben a zsidó nevüket, ugyanis a háború után kizárólag ezt használták. A háború előtti hivatalos dokumentumokban, így a szegedi gettólistán és a Kasztner-névsorban viszont csak a polgári nevük van feltüntetve. Jungreis Eszter (polgári neve: Noémi) esetében azonban következetesen a férjezett (egy s-sel írt Jungreis) és a zsidó nevét adjuk meg, ugyanis ezen a néven lett ismert.

ortodox közösség rabbija, Schlesinger Sámuel debreceni főrabbi ajánlásával. Löw Immánuel azonban nem támogatta a pályázatot, mert a rabbi fizetése terhet rótt a hitközségre, és Vorhand Mózes makói főrabbi akarta megtartani a felügyeleti jogot a szegedi ortodoxok felett. A neológ hitközségnek elméletben nem lett volna beleszólása a helyi ortodoxok ügyeibe, de a korabeli levelezés alapján úgy tűnik, hogy a kis létszámú vallásos hitközség nem tudta önállóan fenntartani magát és intézményeit (amelyek egy részét, például a mikvét leginkább saját maguk miatt tartották fenn, ugyanis a neológok, vagy legalábbis a többségük, nem használta), ezért anyagilag függtek a neológoktól. 1943-ban a mintegy 30 fős szegedi ortodox közösség a 2842 főt számláló szegedi izraelita hitközség nagyjából 1%-át alkotta.[68] 1933. október 1-jén Weisz Vilmos, az ortodox hitközség gondnoka jelentette, hogy Jungreisz Ábrahám, akit az imaegylet hivatalosan nem alkalmazott, megkezdte a Talmud-Tóra tanítását Szegeden, és 80-100 pengő segélyt kért a rabbi részére. A hitközség elöljárósága havi 40 pengővel támogatta a rabbit és családját.

Keveset tudunk a család szegedi életéről, de bizonyos, hogy 1936-ban született lányuk, Eszter, három évvel később pedig fiuk, Andor (zsidó neve: Jonatan Benjamin). Eszter és bátyja, Miklós a Szegedi Zsidó Elemi iskolába jártak. Az 1990-es években az Amerikába emigrált családtagok, Mirjam, Esther és Jacob videóinterjúban mesélték el élettörténetüket, természetesen az 1944-45-ös eseményekre is kitértek.[69] Jungreisz Ábrahám húga, Elza a Budapesti Mentőbizottság (Vaada) irodája mellett működtetett egy árvaházat. Ő intézte el, hogy öccse és családja felkerüljenek a listára. Jungreiszéknek így hat hely jutott, de a hatodik fő, Elza, az általa gondozott 18 árva kislánnyal együtt csak Budapesten csatlakozott hozzájuk. Jungreiszék Bergen-Belsenen[70] át eljutottak Svájcba, ahol saját elmondásuk szerint a testvéreket elszakították a szüleiktől és egymástól is. Jungreisz Elza 1945 nyarán kijutott Izrael

68 Ábrahám Vera és Urbancsok Zsolt. „Orthodox zsidók Szegeden: A Szegedi Orthodox Zsidó Imaegylet története" in *Szegedi Judaisztikai Közlemények 6,* Szeged: Szegedi Zsidó Hitközség – dr. Birnfeld Sámuel Könyvtár, 2018. 18, 28, 29. (lásd 24. jegyzet)

69 USC Shoah Foundation VHA 9907. számú interjú Miriam Jungreisszel (1995). USC Shoah Foundation VHA 518. számú interjú Esther Jungreisszel (1995). USC Shoah Foundation VHA 1169. számú interjú Jacob Jungreisszel (1995).

70 A Kasztner-vonat utasainak bergen-belseni hónapjaihoz ld. még Szécsényi András és Huhák Heléna tanulmányait a jelen kötetben.

földjére egy csoporttal,[71] de a család többi tagja 1945–47 között mindhiába várta, hogy alijázhassanak. Miután egyre telt az idő, és nem érkezett meg a beutazási engedély a brit mandátum területére, 1947-ben végül az Amerikai Egyesült Államokba kértek vízumot, ugyanis Jungreiszné nővére ott élt.[72] New Yorkban Eszter (immáron Esther) Jungreis 1950-ben hozzáment egy távoli unokatestvéréhez, Meshulam Halevi (Theodor) Jungreishez, és 1973-tól haláláig vezette a Hineni („Itt vagyok") nevű mozgalmat, melynek célja a zsidóság terjesztése és a Tóra tanítása volt minden zsidó számára.[73]



A Jungreisz család Svájcban 1945 nyarán (A Jungreisz család gyűjteménye)

71 Elza az alijázás után rövid időre Amerikába ment, de Izrael állam megalakulása után véglegesen alijázott. [sch. d.], „Néhány ecsetvonás Jungreisz Elza portréjához" *Új Kelet*, 1977. április 29., 7.

72 Jacob Jungreis, telefonbeszélgetés, 2024. június 18.

73 Az életrajzi leírást is tartalmazó könyve Rebbetzin Esther Jungreis. *The Committed Life. Principles for Good Living from Our Timeless Past,* New York: Harper Collins, 1999 címmel jelent meg, magyarul: Esther Jungreis Rebecen. *Elhivatott élet – A múlt örök érvényű tanulságai egy jobb élethez,* Budapest: Vince Kiadó, 2022.

Löw család (10 fő, Szeged)

Dr. Löw Immánuel 66 éven át volt Szeged főrabbija, híres tudós, aki – bár több alkalommal hívták külföldi hitközségekhez – haláláig hű maradt városához. Löw Immánuel családjának – a főrabbi munkásságának, cionista eszméinek köszönhetően – tíz hely jutott a 66-ból: Löw Immánuel és felesége, fiuk, Lipót és családja, valamint lányuk, Eszter és férje, Sándor, illetve a Löw család további két tagja. Dr. Löw Lipót, aki nagyapja, Löw Lipót szegedi rabbi után kapta a nevét, a Zsidó Tanács egyik tagja volt, a 2400-as lista egyik összeállítója.

Löw Teri, Löw Immánuel unokája élénken emlékszik 13 éves korából a deportálás napjára: „A végén már csak egy vagonnyi ember volt, és aztán mindannyiunkat [deportáltak]. És megérkeztünk Budapest szélére, és akkor a mi vagonunkat kinyitották, az nem volt leplombálva. És a vonat továbbment, mi ott maradtunk, és betettek minket, nem tudom már, valószínűleg egy autóbuszba, és így kerültünk az Aréna útra, a templomba, ahol már voltak Kolozsvárról, és így sült ki, hogy azokat, akiket oda összekoncentráltak, azokat elvben – szóval az volt elképzelve, hogy ezek majd valamikor Palesztinába mennek."[74]

Löw Immánuel kritikus állapota miatt – a 90 éves agg tudós napokig feküdt a padlón a szegedi téglagyárban és kétoldali tüdőgyulladást kapott[75] – a Löw család nem jutott el a Kasztner-vonattal Svájcba, hanem Budapesten maradt. Löw Immánuel néhány héttel később, 1944. július 19-én halt meg a Wesselényi utca 44. szám alatti ideiglenes zsidó szükségkórházban. Scheiber Sándor rabbi, Löw pártfogoltja, július 21-én búcsúztatta őt a Farkasréti zsidó temetőben. Exhumált holttestét 1947 áprilisában szállították haza szülővárosába, Szegedre.[76]

Löw Lipót és családja Pestre érkezésük után először az Aréna utcai zsinagógába, majd onnan a Columbus utcai internálótáborba került. 1944 szeptemberéig SS-őrség felügyelte őket, ezt követően – Löw Lipót elmondása alapján – felügyelet nélkül maradtak három hétig. „Úgy éltünk ez alatt az idő alatt ott, mint más csillagos házak lakói. Délelőtt 11 órától d.u. 3-ig sza-

74 Ungvári in Hidvégi–Ungvári, 2019, 281.

75 Hidvégi Máté. „Löw Immánuel utolsó hónapjai" in *Remény* 18/4, 2015. Marjanucz, 2002, 122.

76 Löw Immánuel részletes életrajza: Hidvégi Máté. „Löw Immánuel élete" in: Hidvégi–Ungvári, 2019, 9–112. Löw Immánuel azon kevés rabbik egyike, akinek két sírja is van, egy Budapesten és a végleges, Szegeden.

badon közlekedtünk az utcán. Okt. 16-án jött a Szálasi aera, és ekkor sorban odacsődültek tömegestől a pesti családok és munkaszolgálatosok s ezáltal felhívták a táborra a nyilasok figyelmét. Dec. 3-án elvittek engem családommal a pesti gettóba, ahol dec. 5-én ki lettem nevezve kerületi elöljárónak." A KISOK-pálya (Középfokú Iskolák Sportköreinek Országos Központja) decemberi kiürítése után négyüket a gettóba terelték: „Mi többiek gyalog kellett, hogy a gettóba menjünk, ahol egy-két szobába parancsoltak, így láthattam a szegény, kétségbeesett Reisz Sándor bácsit egész éjjel sírni [lásd Biedl család]. Mi négyen együtt maradtunk, bár anyámat, aki születésétől fogva sántított, nagyon megviselte a hosszú gyaloglás (de többen mondták neki, ne álljon meg, mert a nyilasok lelövik!)."[77] Löw Éva, a család rokona a svéd követségen dolgozott, neki köszönhetően kaptak svéd menlevelet, és egy Pannónia utcai svéd védett házba költöztek.

Dr. Löw Immánuelné a háborút lányával és vejével a budapesti nemzetközi gettóban élte túl. Ők hárman előbb egy sárga csillagos házban, majd Újlipótváros egyik svéd védelem alatt álló házában vészelték át a hátralévő hónapokat a stockholmi főrabbi, Mordechai Ehrenpreis által küldött Schutzpassoknak köszönhetően. Fiuk, Löw Lipót és családja a Columbus utcai internálótáborban volt, és onnan a svéd Schutzpass-szal, a Pozsonyi úti elosztóközponton keresztül, egy másik újlipótvárosi védett házba költöztek.[78]

Löw Immánuelné Budapest felszabadulása után, 1945 kora tavaszán tért vissza Szegedre, haláláig Szegeden élt lányával és vejével.[79] Löw Lipót és családja 1945. január 24-éig volt Budapesten, majd Pest felszabadítása után érkezett meg családjával Szegedre.[80] Löw Lipót 1945-ben tett tanúvallomása végén írásban is kifejezte, hogy feleségével és két gyermekével Palesztinába szeretnének kivándorolni. Visszatértekor megpróbálta újra beindítani a Patzauer-féle ecetgyárat, remélve, hogy az majd megélhetést ad az otthon maradt családnak, de helyette jött az államosítás. 1947-ben felesége családját követve Bogotába költöztek. Fiuk, Löw Gábor 1960-ban alijázott és a szülei, akik hátrahagyták Kolumbiát, szintén Izraelbe költöztek. Löw Lipót 1966-ban,

77 Löw Teri e-mail, 2023. április 21.

78 Hidvégi in Hidvégi–Ungvári, 2019, 53–66.

79 Löw Bella élete a háború után: Pataricza, Dóra. "Resilient Women, Rebuilt Lives: A Study of JDC's Work in Szeged after the Holocaust" in *Quest. Issues in Contemporary Jewish History. Journal of the Fondazione CDEC* 24/2, 2023. https://doi.org/10.1080/1462169X.2023.2202085

80 DEGOB 3618. sz. jegyzőkönyv

felesége 17 évvel később halt meg Jeruzsálemben. Gábor ma Askelonban él, nővére, Teri 1957 óta Baltimore-ban.

A Löw családnak még két hely jutott, de adatok hiányában csak feltételezzük, hogy a Patzauer család két tagja lehetett a budapesti csoport tagja.[81] Nincs okunk kétségbe vonni a Löw által megadott számot, bizonyára 1945 novemberében is pontosan fel tudta idézni a családjának juttatott kvótát.

Rosenstock Salamon (1 fő, Szeged)

Rosenstock Salamon gabonakereskedő volt, 1875. szeptember 6-án született Bácspalánkán. Nincs forrásunk, amiből kiderülne, hogy miért éppen őt választották a 62 kivételezett egyikeként. Rosenstock túlélte a vészkorszakot, utóbb, 1945 nyarán a Columbus utcai internálótábort jelölte meg utolsó lakhelyként a Szegedi Izraelita Hitközség törzslapján. Később Szentesre költözött Szegedről, majd Budapestre, ahol 1962-ben hunyt el. Feleségét, sz. Ehrlich Ilonát ismeretlen helyre deportálták, nem tért vissza, és nem tudjuk, hogy ő is a csoport tagja volt-e és hogy Szegedről vagy Budapestről hurcolták-e el.[82]

Schwarz Ede és neje (2 fő, Szeged)

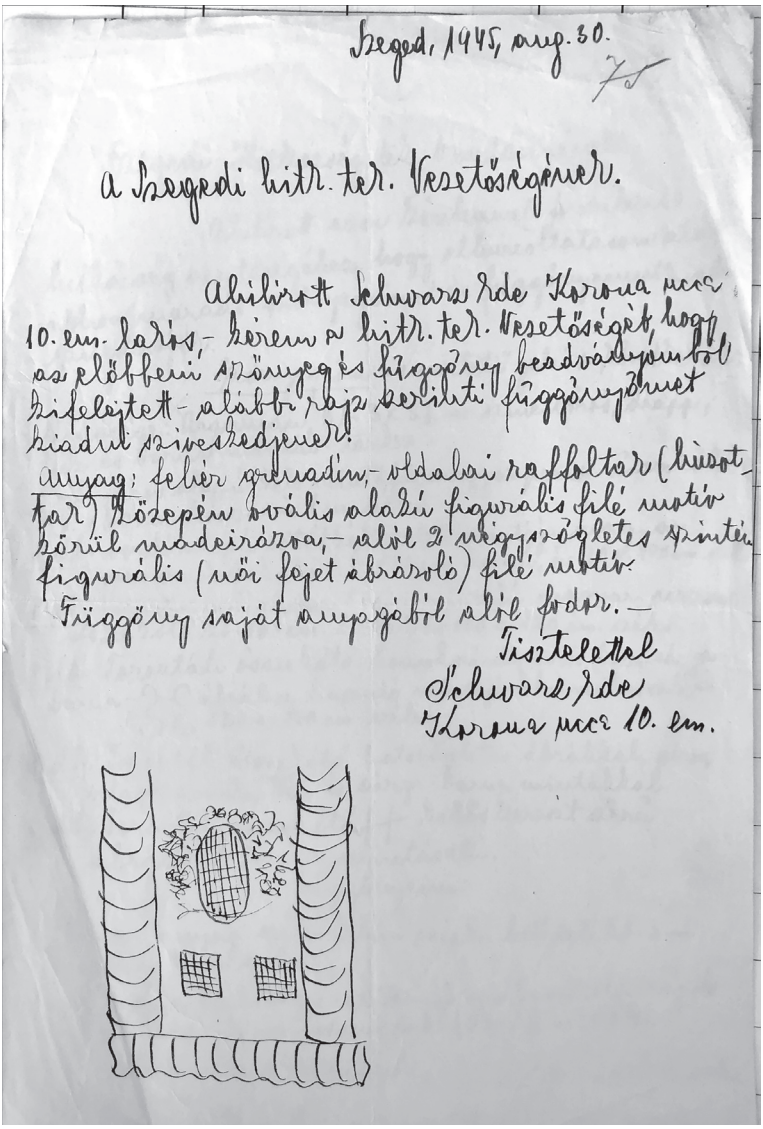
Schwarz Ede Galíciából érkezett Szegedre 1899-ben, és nagy sajtóvisszhang közepette csak 1938-ban rendezte állampolgárságát.[83] Feleségével, Rauschnitz Paulinával együtt megtalálhatók a szegedi gettósítási listán, és visszatértükkor Budapestet adták meg előző tartózkodási helyként. Semmilyen forrást nem találtunk, amivel megválaszolhatnánk a kérdést, hogy miért nem a hasonló

81 A szegedi gettósítási listán Patzauer Sándoron és feleségén kívül hét Patzauer vezetéknevű személy található, akik mind túlélték a holokausztot. Patzauer Dezső (1899, Kiskundorozsma–1989, Toronto) neve mellett szerepel a „kivételezettség folyamatban" a megjegyzés rovatban, de neki volt felesége és egy lánya is, tehát három helyre lett volna szükségük. A túlélők törzslapjai között csak P. Ede és Edéné találhatók, ők Znaimból tértek vissza. Löw Teri nem emlékszik, hogy melyik két családtag volt még velük.

82 Rosenstock [Ilona] emléklapja, Jád Vásem: https://collections.yadvashem.org/en/names/1440244; 1945/1164 törzslap SZZSHA

83 A szélsőjobboldali Szegedi Új Nemzedék 1938 januárjában a címlapon foglalkozott Schwarz Ede illetőségével. Lásd „Schwartz Ede és a kisgyűlés" *Szegedi Új Nemzedék*, 1938. január 27. 1; *Uj Magyarság*, 1938. február 2., 2; „A kisgyűlés illetőséget adott Schwarz Ede zsidó kántornak" *Szegedi Új Nemzedék*, 1938. március 31., 3.; „A törvényhatósági kisgyűlés szerdai ülése" *Délmagyarország*, 1938. március 31., 5;

korú szegedi főkántor, a szintén galíciai származású Lamberg Mór (1870, Drohobics [ma Drohobycz, Ukrajna] – 1945, Theresienstadt) és családja került a listára.[84]


Szeged, 1945, aug. 30.

a Szegedi hitk. ter. Vezetőségének.

Alulírott Schwarz Ede Korona utca 10. em. lakós – kérem a hitk. ter. Vezetőségét, hogy az előbbeni szőnyeg és függöny beadványomból kifelejtett – alábbi rajz szerinti függönyöket kiadni szíveskedjenek!

anyag: fehér gradin, – oldalai raffoltar (hímzett tar) közepén ovális alakú figurális filé motívval körül madeirázva, – alól 2 ujjszögletes szintén figurális (női fejet ábrázoló) filé motívval. Függöny saját anyagából alól fodor. –

Tisztelettel
Schwarz Ede
Korona utca 10. em.

Schwarz Ede háború utáni tárgyvisszaigénylése (SZZSHA)

84 A hitközség 1944. évi alkalmazottai: A Szegedi Izraelita Hitközség 1944. évi költségelőirányzata. SZZSHA

Varga Mihály (13 fő, Szeged)

Varga (Weinberger) Mihály 1867. november 24-én született Szegeden. A piarista gimnáziumi érettségit követően a Szegedi Kendergyárban kezdett el dolgozni, a századforduló idején pedig kenderkikészítő és kötélgyárat alapított, ahol a zsinegektől és fonalaktól a hálókon át a bútorszövetig és damasztig mindenfélét gyártottak.[85] Felesége Tenner Karolina volt, öt gyermekük született Szegeden: négy fiú után egyetlen lányuk, Piroska, aki 1941-ben tüdővészben hunyt el harmincéves korában. Varga Mihály kötélgyáros éveken át szerepelt kiemelt helyen a virilisták, a legtöbb adót fizetők névjegyzékében, amely egyben közgyűlési tagságot is biztosított számára a törvényhatósági bizottságban 1939-ig.[86] Munkáján kívül a hitélet volt a mindene, a Chevra Kadisa elnökeként tevékenykedett élete végéig, és egyebek között a szegedi árva fiatalok taníttatását támogatta anyagilag.

A második világháború alapjaiban rengette meg a család életét. Mihály és Karolina fiai mindannyian a Don-kanyarban dolgoztak kisegítő munkaszolgálaton: Endre, Tibor és Vidor a Don-kanyarban tűnt el, László orvosként kórházban dolgozott, és sikerült megmenekülnie. A Varga család is a kivételezettek közé került, feltehetően a szegedi zsidóság sok-sok éven át tartó anyagi támogatásáért cserébe. A Varga családnak, Löw Lipót visszaemlékezése szerint, 13 hely jutott. A családból két túlélő maradt, a 81 éves Varga Mariann (sz. 1943), aki a mai napig aktívan dolgozik orvosként, és a 83 éves Varga Katalin (sz. 1941, Szeged), aki szintén 13 családtagot sorolt fel.[87] Varga Mihályék legidősebb unokája, Judit, aki a deportálás idején 18 éves volt, a vele készített 1995-ös videóinterjúban elmondta, hogy ugyan nem ismerte a megállapodás részleteit, de a családtól úgy hallotta, hogy a nagyapja valahogy elérte, hogy a család női tagjai és az unokák a Columbus utcába kerülhessenek. Emlékei szerint 1944 október-novembere körül felszámolták a Columbus utcai tábort, és mindenkit a pesti gettóba vittek.

---

85 Blazovich László. *Szeged rövid története. Dél-Alföldi Évszázadok 21*, Szeged: Csongrád Megyei Levéltár, 2007. 168.

86 *Délmagyarország*, 1939. szeptember 5., 5.

87 Varga Katalin levelezés, 2024. április 17. Varga Katalin így írt a családi megemlékezés módjáról: Mikor hazajöttünk, Anyukám minden évben megemlékezett 1944 júniusáról, amikor a Téglagyárba mentünk és 1945 januárjáról, amikor hazajöttünk. Sokat beszélgettünk a történtekről. […] Schneer Eta néni anyukámmal sokat beszélt a szörnyű történetekről. Engem ez érdekelt, és meghallgattam őket. (levelezés, 2024. június)

Juditnak édesanyjával együtt sikerült elszöknie a gettóból, és egy szegedi ismerősnél bujkáltak egészen a felszabadulásig.[88]

Katalin úgy tudja, hogy végig a Columbus utcai gettóban voltak. 1945. január 15-én a 77 éves Varga Mihályt halálos géppuskatalálat érte a Columbus utcai tábor közelében, a Hungária körúton.[89] Először Pesten temették el, majd megengedték, hogy exhumálják, és a temetése ugyanabban az évben márciusban volt a szegedi zsidó temetőben. Tenner Karolina 1952. január 10-én halt meg, túlélve férjét, lányát és három fiát. A Varga család szétszóródott, Katalin öccse, Mihály, akit a nagyapjáról neveztek el, 1945 decemberében született.[90]



Varga Mihály és Tenner Karolina a gyermekeikkel (Varga Katalin tulajdona)

88 Judit nem pontosan emlékezett, a Columbus utcai tábort valójában 1944 december elején számolták fel. USC Shoah Foundation VHA 9220. számú Flakierski Judit-interjú (1995), 22. szegmens

89 Halotti anyakönyvi kivonat: 14. kerületi halotti anyakönyv, 1944–45, 589. bejegyzés (familysearch.org)

90 Varga Katalin. *A „köteles" Varga*, Szeged, 2019. november. (Kiadatlan kézirat.)

Weisz Imre és családja vagy Weisz Vilmos és Klára (4 vagy 2 fő, Szeged)

Weisz Vilmos, a szegedi ortodox hitközség jegyzője lányával, az 1904-ben született Klárával került a listára. Felesége, sz. Weisz Mari már 1917-ben meghalt. Vilmos és Klára is túlélte a holokausztot: Klára 1945 februárjában, Vilmos 1945 májusában tért vissza Budapestről Szegedre.[91] Ugyanakkor Löw listáján Weisz Imre négy fővel szerepelt. Weisz Vilmosnak volt egy Imre nevű fia, és elképzelhető, hogy eredetileg inkább őt akarták kimenteni, de Weisz Imre nem szerepel a gettólistán és a Szegedre visszatérők között sem, így sorsát a holokauszt idején nem tudjuk nyomon követni.

Dr. Silberstein Adolf rabbi (3 fő, Hódmezővásárhely)

Dr. Silberstein Adolf hódmezővásárhelyi főrabbi Kunszentmártonban született 1905-ben. A Kasztner-féle embermentési akció során a hódmezővásárhelyi öttagú Zsidó Tanács tagja volt. A hódmezővásárhelyi zsidóságot 1944. június 18-án hajtották be a szegedi téglagyárba, ahol Silbersteinnek is segédkeznie kellett a hódmezővásárhelyiek névlistájának összeállításában. Hitközségi vezetőként feleségével, Fischer (eredetileg Fischler) Évával és kislányukkal, az 1940-ben született Juliannával együtt a Kasztner-vonattal Bergen-Belsenen át Svájcba kerültek. A Silberstein család Svájcban telepedett le. Adolf a bieli hitközség rabbijaként folytatta papi és tudományos pályáját,[92] ő írta meg a helyi Chevra Kadisa történetét. 1946-ban született meg második kislányuk, Noémi.[93] Felesége 1947-ben, 30 évesen öngyilkos lett. Silberstein Adolf 1970 májusában halt meg Bielben, tanítás közben érte a halál.[94] Mindkét lánya Svájcban él.[95]

---

91 SZZSHA Weisz Vilmos törzslapja 576/1945 Weisz Klára törzslapja 564/1945

92 Makó–Szigeti, 2014, 86.

93 *Geschäftsbericht, Gemeinderechnungen, Statistische Chronik der Stadt Biel. 51. Jahrgang.* Biel: Charles Rohr, 1959. 11. https://www.biel-bienne.ch/public/upload/assets/1006/biel_1959_komprimiert_ab_hier_bilingue.pdf

94 *Új Élet,* 1970. június 15.

95 Telefonbeszélgetés Silberstein Juliette-tel és Noemivel (2024. július 1.)



Silberstein Adolf és Fischer Éva (A Silberstein család archívuma)

Dr. Berend József rabbi (4 fő, Szentes)

Berend József Würdiger József néven 1905-ben született Szentesen. 1932-ben választották meg rabbivá, bár már korábban is teljesített alkalmanként vallási feladatokat a hitközségben. Szentes városán kívül Szegvár, Mindszent, Derekegyház, Nagymágocs, Fábián és Magyartés községek zsidóira is kiterjedt anyakönyvvezetői jogköre. 1940 körül vehette el a szegvári Klein Ibolyát. 1944 áprilisában a szentesi Zsidó Tanács tagja lett.[96] Harsányi László, a szentesi zsidóság történetéről szóló munkájában, szóbeli elmondásra alapozva azt írta, hogy Berend munkájával eleinte meg voltak elégedve hívei, később azonban, talán nem is az ő hibájából, a kapcsolat megromlott. Berendnek és családjának a Kasztner-akciónak köszönhetően sikerült túlélnie a holokausztot, de a szentesi zsidók hűtlenséget láttak magatartásában. A háború után nem fogadták vissza, amikor állását újból el akarta foglalni. Inkább rabbi nélkül maradt az amúgy is rendkívül megfogyatkozott létszámú hitközség.[97]

---

96 Harsányi László. *A szentesi izraelita hitközség története – A magyarországi zsidó hitközségek monográfiái 3,* Budapest: MIOK, 1970. 110., 121.

97 Harsányi, 1970, 110.

Löw Lipót úgy emlékezett, hogy a Berend családnak négy hely jutott. Tudomásunk szerint 1944-ben Berend Józsefnek egy gyermeke volt, kislánya még az első házasságából (Berend Anna Mária sz. 1935).[98] A szentesi gettósítási és más, a deportálás idején keletkezett iratokon csak Berend József és felesége, Klein Ibolya neve olvasható.[99] Berend Anna feltehetőleg édesanyjával, Berend első feleségével, Pauncz Ilonával élte túl a holokausztot Budapesten, de nem találtuk meg a nevüket a szegedi és a szentesi listákon, így nem tudjuk, hogy beletartoztak-e „a 66-os kvótába." Elképzelhető, de forrásokkal mind ez idáig nem tudtuk alátámasztani, hogy Berend anyósa, a szegvári Klein Lászlóné Budapestre került Berendékkel, ugyanis ő a kevés szegvári túlélők egyike. Elképzelhető, hogy a deportálások idején Klein Ibolya már várandós volt (annyit tudunk, hogy fiuk, Iván 1945-ben született,[100] és egy 1947 novemberében keletkezett törzslapon már háromévesként volt feltüntetve),[101] tehát közvetett módon édesanyja vagonlistára való felkerülése az ő életét is megmentette.

Megdöbbentő adalék a család háború utáni történetéhez, hogy Berend József anyósa, Kleinné 1948-ban a szegvári vérvád áldozata lett: „A tömeg erőszakkal betört a lakásukba és arra kényszerítette, hogy »öt perc alatt hagyják el a lakást«." Kleinné vallomása szerint „botokkal végigkísértek a községen egész Mindszentig és azzal fenyegettek bennünket, hogy átadnak a kommunistáknak és azok kikészítenek bennünket".[102] A Klein család ezt követően vándorolt ki Izraelbe. Berend Józsefnek sem jutott egyszerűbb

98 Köszönettel tartozunk Nové Zsuzsának a Berend család kapcsolatait feltáró kutatásáért.

99 Szentes Városi Tanácsának iratai, jelenleg Stern magángyűjtemény, 1., 2., 3., 4. számú lista (részletes leírásához lásd Pataricza Dóra. „A deportált szentesi zsidók nyomában" in Szolnoki Zoltán (szerk.). *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 2024* [publikálás alatt]); MNL CsCsVL Szentesi Levéltár, Szentes Város Polgármesteri Hivatalának iratai, 1256/1944.; MNL CsCsVL Szentesi Levéltár, Szentes Megyei Város Árvaszéke, 1738–26/1944.

100 Köszönettel tartozunk Kobe Daskal izraeli családfakutatónak, aki azonosította Berend Iványt Moshe Ben Orral (1945–2015).

101 Berend Józsefné törzslapja 1945-ből, amelyet a DEGOB munkatársai vettek fel. Online elérhető: https://collections.yadvashem.org/en/names/7515159 letöltve: 2024. június 11.

102 ÁBTL (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) 3.1.9. V-87580; lásd még: Bálint László. „Dadi Imre, a kommunista funkcionárius" in Zombori István (szerk.). *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Történeti Tanulmányok 12,* Szeged: Móra Ferenc Múzeum, 2009. 384.; Apor Péter. „Népi kultúra, kollektív erőszak és antiszemitizmus" in *2000* 15/2, 2016, 49–64.

sors a háború után: 1946-ban a szovjetek Bécsben elrabolták, tíz évet töltött Vorotában egy gulágban, és 1957 júniusában alijázott Izraelbe.[103]

Dr. Vas Ignác és neje (2 fő, Szeged)

Dr. Vas Ignác 85 éves magánorvos és felesége szül. Weiszberger Szidónia utólag került rá a listára. Löw elmondása szerint Angermayer SS százados nem engedte, hogy a távollévő rabbik helyét mással töltsék fel, Vas Ignác és felesége mégis bekerült a kivételezettek közé, és nem tudjuk, kinek köszönhetően. A Zsidó Szemle 1928-as bejegyzése szerint Vas Ignác jól ismerhette a 62 kivételezett jó néhány tagját, közösen adományozott a Keren Kayemeth LeIsrael alapnak, és neve együtt szerepel Vargáékkal, Patzauer Sándorral, Löwékkel, Kolozs Lajossal.[104] Az idős házaspár Budapestre került, további sorsukról nem tudunk, feltehetően végig a Columbus utcai táborban voltak. Nyolc nap különbséggel haltak meg 1945 februárjában a Columbus utca 46. szám alatt. Az 1944. december 3-i mészárlás után elvileg kiürítették az épületet, de egyes adatok szerint mégis maradtak ott lakók, illetve visszamentek oda.[105]

Durchschlag István (Battonya) és Kalmár család (Csongrád)

A „66-os" listán, Löw és Frenkel által is említett dr. Durchslag [Durchschlag] István (zsidó nevén Pinkász) rabbi, Battonyáról és a csongrádi rabbi, dr. Kalmár György nem kerültek át Szegedre, tehát nem csatlakozhattak a kivételezettekhez. Durchschlag István 1906-ban született Hegyescsabán, és 1932–44 között ő volt Battonya neológ közösségében a rabbi. Ezen a ponton fontos rámutatni, hogy a listán lévő rabbik nemcsak hogy ismerték egymást, de nagyon is közeli és szoros kapcsolatban állhattak egymással: Durchschlag István a budapesti rabbiképzőben Silberstein Adolf és Berend (akkoriban még Würdiger) József évfolyamtársa is volt, Frenkel Jenő öccse, Ernő pedig egy évfolyammal felette járt.[106] Durchschlag nem kerülhetett a kivételezettek

103 CZA (Central Zionist Archive), J124\609

104 Keren Kayemet LeIsrael 2. sz. kimutatása. *Zsidó Szemle,* 1928. december 15., 7.

105 Nádas, 2024, 92–109.

106 *A budapesti Ferencz József Országos Rabbiképző-Intézet értesítője az 1926/27. tanévről,* Budapest: Neuwald Illés utódai könyvnyomda, 1927. 17.

csoportjába, és bár túlélte a háborút, de feleségét és kisfiát Auschwitzban ölték meg.[107] A csongrádi hitközség utolsó rabbiját, dr. Kalmár Györgyöt (1911, Kiskunfélegyháza – 1945, Buchenwald), aki 1936-tól töltötte be ezt a posztot, családjával együtt Szegedről Budapesten át a Kasztner-vonattal Palesztinába kellett volna juttatni, de a csongrádiakat Kecskemétre és nem Szegedre vitték. Feleségével és kisfiával együtt a holokauszt áldozata lett.[108]

Összegzés

Esettanulmányunkkal három célunk volt, a Kasztner-vonatra (a palesztinai alijára) kiválasztott szegediek szociológiai összetételének bemutatása, sorsuk nyomon követése a háború végéig, szerencsés esetben azon túl is, végül, ahogy a legtöbb, a holokauszthoz kapcsolódó tudományos írásnál megfigyelhető, a nevek felsorolásával emlékezni szerettünk volna a zsidóüldözések áldozataira.

Végigvettük, hogy a mentések-kivételezések általános szempontjai mellett milyen rokonsági kapcsolatok és véletlenek játszottak közre a különleges csoport végleges összetételében. Az aprólékos vizsgálódás eredményeképpen azt állítjuk, hogy az 1945-ös visszaemlékezésekben említett 66 fő helyett nagy valószínűséggel legfeljebb 62 ember kapott helyet a külön vagonban. A 11 családfő nevéből kiindulva 48 további személyt tudtunk különböző források alapján azonosítani, összesen 59 nevet. Úgy is fogalmazhatunk, hogy négy személyt „nem találtunk meg". A Löw Lipót kulcsfontosságú beszámolójában említett Weisz Imre, dr. med. Schwartz Lajos és családja kutatásaink alapján nem lehetett a kiválasztottak között, míg Frenkel adatait követve kikövetkeztethető, hogy Weisz Vilmos és lánya, illetve a szegedi kántor, Schwarz Ede és felesége került Budapestre, ugyanis mind a négyen visszatértek Szegedre, és a visszatéréskor kitöltött úgynevezett törzslapon mindannyian Budapestet jelölték meg a „Honnan érkezett" rovatban.

---

107 Frojimovics Kinga. *Neológ kongresszusi és status quo ante rabbik Magyarországon,* Budapest: MTA Judaisztikai Kutatóközpont, 2008. 43. Durchschlag István 1946-ban még bizonyosan életben volt, a *Köznevelés* című folyóiratban közölték, hogy rabbidoktori oklevelét és érettségi bizonyítványát elvesztette, helyette másodlatot kapott (1946. március 15., 38.).

108 Georgiadés, Ildikó, Pataricza Dóra, Tánczos Roland (szerk.). *„Hihette-e az ész, hogy az ember az ő embertársait tűzben elhamvasztja…" A csongrádi holokauszt áldozatok emlékére,* Csongrád: Oppidum, 2024. 45–46.

A 62 ember 11 családfő köré csoportosult, meglehetősen nagy szórással, a családok létszáma 1–13 fő között mozgott. Családonként átlagosan 2-4 fő kapott helyet a vonaton, de a Biedl, Löw és Varga családok tagjai jóval többen, 10-13-an kerültek a csoportba. Ez máris aránytalanságot mutat, aminek okait csak feltételezhetjük. Ahogy a cionista mentőakció is 600 főnek szóló biankó vízummal kezdődött, ami a véletlenek és a tárgyalások eredményének köszönhetően bővült 1684 főre, úgy itt is a 11 családfőn múlhatott, kinek hány családtagot sikerült a listára vetetnie.

Budapestről mindössze egy tucat név érkezett, és (feltehetőleg) egy maximális feltöltendő létszám. Nem tudjuk, hogy az egyes családfők milyen megfontolás alapján határozták meg a saját kibővített családtagjaik számát – volt-e például egyezség közöttük, ellenőrizték-e egymást, netán vetettek-e le embereket a németeknek benyújtandó névlistáról? Elképzelhető lett volna, hogy száz vagy még több név kerüljön a listára? Esetleg a vagon stb. méretével kalkuláltak a közel 70 fős összlétszám leadásakor, és a budapesti cionista szervezet határozta meg a szegedieknek juttatandó helyek számát az akkori Kasztner-vonat-kvóta alapján, ami június második felére 700-750 főre gyarapodott?

Kevés volt a rendelkezésre álló idő, és kellett lennie némi informális erősorrendnek, tekintélytiszteletnek a családfők között. Elképzelhető, hogy a családméretek között is volt különbség, a nagyapakorú családfő gyermekei házastársait és az ő gyerekeiket is jogosan vehette be a csoportba. Főként, ha figyelembe vesszük a családtagok ragaszkodását egymáshoz, amit jól mutat a szegedi szelekcióra adott tömeges pánikreakció, ráadásul a 11 család némelyike egymással is rokonságban állt.

A város legnagyobb adózóinak listájával részlegesen tudtuk ellenőrizni, mennyire igaz Szegedre az a sokszor cáfolt vád, hogy a leggazdagabb emberek jelentős összegekért cserébe juttatták be családtagjaikat a kivételezettek csoportjába. Szembetűnő, hogy a visszaemlékezésekben nem esett szó pénzről vagy megvesztegetésről. Úgy tűnik, még az 1945–46-os igazolóeljárások sem ilyen okokból indultak.[109] A 11 családból kettő szerepel a virilista listákon (Vargáék és Biedl Samu 1934-ben, valamint Kolozs Lajos és Vargáék

109 Frojimovics Kinga. „Deportation from the Szeged Brick Factory in the Summer of 1944" in *S:I.M.O.N* 2024 (publikálás alatt)

1940-ben),[110] négy család mondható viszonylag tehetősnek (Biedlék, Vargáék és valamennyire Löwék és Vasék), de mellettük voltak teljesen átlagos hátterűek, akik a hitközségek alkalmazottai voltak. Külön kérdés, hogy a szegedi téglagyár foglyai közül kik kerülhettek volna még a kivételezettek közé, még egyenesebben fogalmazva, kik szolgáltak volna rá jobban, így például a nagyobb települések rabbijai (Makó, Kalocsa),[111] más hitközségek vezetői (dr. Radó József, dr. Deutsch Béla orvos, hitközségi elnök Hódmezővásárhelyről), a helyi zsidó tanácsok tagjai, kántorok (Lamberg Mór szegedi főkántor), más szegedi gyártulajdonosok (Holtzerék, Landesbergék, Pickék, Seifmannék, Lengyelék, Grosz Marcell bankigazgató stb.), orvosok és tudósok stb. Ne feledjük, hogy eredetileg több családfő szerepelt a Budapestről küldött listán, de a német tiszt feltehetően teljesen önkényesen húzott le róla neveket.

Összességében úgy véljük, hogy a budapesti mentőbizottság javasolta, öt emberből álló bizottság a Budapesten meghatározott nevek alapján, a családtagokat is a névsorra véve alkották meg helyben a vagonlistát. Az öt döntéshozó közül három a családjával együtt felkerült a végleges listára. Demokratikus eljárásnak tűnik, hogy a szegedi döntéshozókon kívül a hódmezővásárhelyiek is képviseltették magukat a döntőbizottságban, és egyikük családja bekerült a kivételezettek közé.

A többi kivételezettet a hitközségi elnökök és családjaik, más hitközségi alkalmazottak és helyi prominensek tették ki, némileg véletlenszerűen. Megjegyezhetjük, hogy az 1944 tavaszától működő, hitközségi vezetőkből álló szegedi Zsidó Tanácsnak itt már nem volt beleszólása, hogy ki legyen a listán. Éppen az 1945-ben készült tanúvallomásokból közismert, hogy a Kasztner-vonattal a 62-ből csupán 14-en jutottak ki Svájcba. Budapesten tehát új számlálás kezdődött, több kiválogatott ember várakozott az utazásra, de nem mindenkinek jutott hely. Többen önszántukból mondtak le a külföldi útról, és maradtak inkább a fővárosban. A Palesztinába jutás lehetetlensége június végén a Kasztner-vonat indulása előtti napokban egyre nyilvánvalóbb lett, és feltehetően nem is az Izrael földjére érkezés lehetett az elsődleges

110 Tamasi, 2001, 109–115. (1934-es lista); 127–133. (1940-es lista). Patzauer Dezső is szerepel az 1940-es listán, de nem tudjuk egyértelműen bizonyítani, hogy a 62 kivételezett között volt.

111 Makó neológ főrabbija, Kecskeméti Ármin (Ferge Zsuzsa szociológus nagyapja) Strasshofba került, onnan vitték Auschwitzba. Ferge Zsuzsa úgy tudta, hogy a szegedi gettóban megkeresték (talán a svéd követség) nagyapját, hogy kimenekítsék, de ő azt mondta „a híveimmel maradok." Weiler, 2016, 31.

céljuk az utasoknak. Az életutakat részletesen megvizsgálva kiderül, hogy a 62-ből (legalább) ketten öngyilkosok lettek a háború után, és hogy a Magyarországon maradt 43 kivételezett közül legalább kilencen meghaltak a háború alatt. Ez az Auschwitzba kerültek túlélési arányánál feltétlenül kedvezőbb, azonban semmivel sem jobb a Strasshofba deportált „szerencsések" sorsához képest. A kivételezettség nem jelentett túlélést, legfeljebb a biztos halál pillanatnyi elkerülését. A csoport tagjai közül végül 12-en jutottak el Izraelbe, de csupán hárman rögtön a háború végén, a Kasztner-vállalkozás eredeti elképzelésének megfelelően.

Utóélet

Szegeden, mint mindenhol, bizonyító eljárásokat kezdeményeztek a zsidóüldözés idején váratlanul döntési helyzetbe került áldozat-túlélők ellen. Az új politikai hatalom, és különösen az életben maradt és saját halottaik árnyaival küzdő emberek magyarázatot követeltek tőlük. A DEGOB-jegyzőkönyvek, a bírósági eljárásokban elhangzott tanúvallomások, a kiadott visszaemlékezések számvetésekként szolgáltak, amiben azt igyekeztek tisztázni, hogy ki, miért volt felelős, és mekkora mozgástérrel rendelkezett. Esettanulmányunk szereplői közül Löw Lipót és Frenkel Jenő adott, illetve kényszerült ilyen tanúvallomásra. Megállapíthatjuk, hogy Szegeden a gettósítás-deportálás körüli ügyek miatt drasztikus kiközösítésről nem tudunk, a túlélő zsidók közül senki sem azért hagyta el a várost 1945 után, mert súlyos elutasításban volt része, vagy veszélyben érezte magát. Ezzel szemben Berend József szentesi rabbi négyfős családja mentesítését cserbenhagyásnak értékelte a megmaradt közössége, és távozásra bírták a kisvárosból. Szegeden a jelek szerint utólag nem okozott engesztelhetetlen haragot a kivételezés módja és a kivételezettek sorsa. Ennek fő oka, hogy Strasshofból is sokan jöttek vissza, az ottani túlélők aránya megegyezik, sőt kissé még jobb is a kivételezett 62-nél. A másik magyarázat az lehet, hogy a kiválasztottak társadalmi összetétele viszonylag vegyes volt, nem állíthatjuk, hogy a leggazdagabbak vagy hitközségi pozícióval rendelkezők kerültek volna közéjük.[112]

112 Már csak ezért is rosszhiszeműnek értékelhetjük a cionista mentőakció különleges vonatának korai, a Kasztner-per előtti „Prominens vonat", „Prominentenzug, Prominententransport" elnevezését.

Végül érdemes még egy szempontot megemlítenünk az 1944–45-ben játszódó kiválasztás-túlélés-számonkérés történetéből. A főszereplők utóéletének feltárása azért is volt körülményes, mert nem lettek híres, közismert emberek, így kevés adat állt rendelkezésünkre. A háború utáni politikai rezsimben – a jelek szerint – ők nem tudtak még helyi, városi pozíciókba se emelkedni, a kommunista diktatúrában elvesztették korábbi, viszonylag privilegizált helyzetüket. Megfosztották őket vagyonuktól, az ingatlantulajdonos, vállalkozó polgári családoknak a holokauszt sokkja után második csapással ért fel a tömeges államosítás. Az antiszemitizmust hatalmi úton tiltó, új politikai berendezkedés a vagonlistás túlélők körében gyaníthatóan nem lelt szilárd támaszra. Erről a visszaemlékezők keveset meséltek, és a népbíróságok 1945-ben a tárgyalásokon talán még kevésbé firtatták az áldozat-vádlottak elköteleződését a fasisztának titulált ellenforradalmi rendszerhez.

Tanulmányunk végül az emlékezés része is. A táblázatok celláiba zárva igyekeztünk bemutatni a különféle adatbázisokból kinyert információkat, amelyeket a kevés nyomot hagyó szegedi kivételezettek után megtaláltunk. Felemelő volt számunkra, hogy négy egykori csoporttaggal, Löw Terivel, Varga Katalinnal, Silberstein Juliette-tel és Jacob Jungreisszel sikerült beszélnünk, akik mind szívesen válaszoltak a tragikus fordulatokban bővelkedő életükre vonatkozó kérdéseinkre.

A kivételezett családok adatai

forrás	név	zsidó név	lánykori név	neológ / orthodox	születési hely
LL, FJ, Szgl	Dr BIEDL Sámuelné	Mirjam	LŐWI Margit	neológ	Szeged
HT, Szgl, SzZsH ak, tk	Dr REISZ Sándor	Dávid		neológ	Szentes
HT, Szgl, SzZsH ak, tk	Dr REISZ Sándorné	Reizl	BIEDL Sarolta	neológ	Szeged
Bcs, HT, Szgl, SzZsH ak, tk	REISZ Judit	Judit		neológ	Szeged
HT, Szgl, SzZsH ak	REISZ Vera Zsuzsanna	Eszter		neológ	Szeged
HT, MSz	KELETI Imre			neológ	Hódmezővásárhely
HT, MSz, SzZsH ak	KELETI Imréné	Szarale	BIEDL Alice	neológ	Szeged
HT, MSz	Dr BALASSA Istvánné		KELETI Györgyi	neológ	Hódmezővásárhely
HT, MSz	KELETI Ágnes			neológ	Hódmezővásárhely
HT, Szgl, SzZsH ak	KOLOZS (LÖWI) Lajos	Jichak halévi		neológ	Szeged
HT, Szgl, SzZsH ak	KOLOZS Lajosné	Chajle	MAY Klára	neológ	Szeged
HT, Szgl, SzZsH ak	KOLOZS Marietta	Eszter		neológ	Szeged
HT, Szgl	MAY Gyuláné		HERCZL Margit	neológ	Budapest
LL, FJ, Szgl, tk	Dr FRENKEL Jenő	Jonatan Benjamin		neológ	Tasnád, Románia
Szgl, Kl, tk	Dr FRENKEL Jenőné	Hedva	MANDLER Edith	neológ	Szeged
Szgl, Kl, SzZsH ak, IGH	FRENKEL Imre	Meir Cvi		neológ	Szeged
Szgl, Kl, SzZsH ak, IGH	FRENKEL Judith	Eszter Béle		neológ	Szeged
Szgl, Kl, tk	MANDLER Vilmosné	Lea	RAKONITZ Ilona	neológ	Budapest
LL, FJ, Szgl, Kl, JE, JJ, JM	JUNGREISZ Ábrahám	Abraham halévi		orthodox	Boskovice, Csehország
Kl, JE, JJ, JM	JUNGREISZ Ábrahámné	Mirjam	KOHN Matild	orthodox	Kraszna, Románia
Kl, JE, JJ, JM	JUNGREISZ Miklós	Jakob		orthodox	Derecske
Kl, JE, JJ, JM	JUNGREISZ Noémi	Ester		orthodox	Szeged
Kl, JE, JJ, JM	JUNGREISZ Andor	Jonatan Benjamin		orthodox	Szeged
LL, JJ	JUNGREISZ Elza	Szárá Áliszá		orthodox	Holešov, Csehország
LL, FJ, HT, Szgl	Dr LÖW Lipót	Jehuda		neológ	Szeged
HT, Szgl	LÖW Lipótné		HAJDU Vera	neológ	Temesvár, Románia
HT, Szgl, SzZsH ak	LÖW Terézia	Taube		neológ	Szeged
HT, Szgl, SzZsH ak	LÖW Gábor	Gávriel Jájszef		neológ	Szeged
FJ, HT, LL, Szgl	Dr LÖW Immánuel	Abraham Chaim		neológ	Szeged
HT, Szgl, SzZsH ak	Dr LÖW Immánuelné	Béle	BRENNING Bella	neológ	Galatz
HT, Szgl, SzZsH ak	PATZAUER Sándor	Jesájáhu		neológ	Szeged
HT, Szgl, SzZsH ak	PATZAUER Sándorné	Ráchel	LÖW Eszter	neológ	Szeged
LL	X1				

Bcs: Biedl család (leszármazottak); FJ: Frankel Jenő feljegyzés, JV 54. HL: Harsányi 1970. HT: Horváth Teri adata. IGH: Israeli Genealogical Hub. JE: Jungreis Ester videóinterjú. JJ: Jungreis Jacob telefonbeszélgetés és videóinterjú. JM: Jungreis Miriam videóinterjú. JV: Jád Vásem. Kl: Kasztner lista. LL: Löw Lipót, degob 3618. MSz: Makó-Szigeti 2014.

születés dátuma	lakcím a háború előtt	foglalkozás a háború előtt	sors	háború utáni lakcíme	halál helye	halál ideje
1880.7.10	Szeged, Alsó Kikötő sor 10.	háztartásbeli	túlélte	Szeged	Szeged	1946.10.7
1893	Szeged, Tisza Lajos krt. 63.	fogorvos	túlélte	Szeged	Budapest	1972
1905.4.11	Szeged, Tisza Lajos krt. 63.	háztartásbeli	meghalt	-	Bergen Belsen	1945.3.10
1927.3.28	Szeged, Tisza Lajos krt. 63.	tanuló	túlélte	Szeged	Budapest	2005.9.27
1930.10.22	Szeged, Tisza Lajos krt. 63.	tanuló	meghalt	-	Bergen Belsen	1945.4.1
1885	Hódmezővásárhely, Andrássy u. 12.	kereskedő	túlélte	Hódmezővásárhely	Hódmezővásárhely	1971
1901	Hódmezővásárhely, Andrássy u. 12.	háztartásbeli	túlélte	Hódmezővásárhely	Hódmezővásárhely	1968.10.
1922.12.16	Hódmezővásárhely, Károly u. 2/b	háztartásbeli	meghalt	-	Theresienstadt	1945.5.12
1925.4.30	Hódmezővásárhely, Andrássy u. 12.	inas	meghalt	-	Theresienstadt	1945.5.9
1891.3.1.	Szeged, Alsó Kikötő sor 10.	tisztviselő	túlélte		Budapest	1950
1903	Szeged, Alsó Kikötő sor 10.	háztartásbeli	túlélte		München	1987
1926	Szeged, Alsó Kikötő sor 10.	tanuló	túlélte	Németország	München	2000 körül
1881	Szeged, Klauzál tér 2.	nyugdíjas	meghalt	-	Budapest	1944
1902	Szeged, Br. Jósika u. 12.	rabbi	Kasztner vonat	Izrael	Izrael	1989
1905	Szeged, Br. Jósika u. 12.	háztartásbeli	Kasztner vonat	Izrael	Holon, Izrael	1998
1928	Szeged, Br. Jósika u. 12.	tanuló	Kasztner vonat	Izrael	Izrael	2012
1930	Szeged, Br. Jósika u. 12.	tanuló	Kasztner vonat	Izrael	Izrael	2015
1874	Szeged, Cserepes sor 9.	háztartásbeli	Kasztner vonat	Szeged	Szeged	1949.11.18
1908	Szeged, Margit u. 28.	rabbi	Kasztner vonat	New York, USA	Brooklyn	1991
1910	Szeged, Margit u. 28.	háztartásbeli	Kasztner vonat	New York, USA	Brooklyn	2000.12.3
1933	Szeged, Margit u. 28.	tanuló	Kasztner vonat	New York, USA	életben	-
1936.4.27.	Szeged, Margit u. 28.	tanuló	Kasztner vonat	New York, USA	Lawrence, Nassau, NY	2016
1939	Szeged, Margit u. 28.	tanuló	Kasztner vonat	New York, USA	NY	2020
1910	Budapest	hivatalnok	Kasztner vonat	Izrael	Nahalal, Israel	1986
1889	Szeged, Deák Ferenc u. 4/c	hivatalnok	túlélte	Kolumbia; Izrael	Jeruzsálem, Izrael	1966
1904	Szeged, Deák Ferenc u. 4/c	háztartásbeli	túlélte	Kolumbia; Izrael	Jeruzsálem, Izrael	1983
1931	Szeged, Deák Ferenc u. 4/c	tanuló	túlélte	Kolumbia; Maryland	életben	-
1936	Szeged, Deák Ferenc u. 4/c	tanuló	túlélte	Kolumbia; Izrael	életben	-
1854	Szeged, Korona u. 8.	főrabbi	meghalt	-	Budapest	1944
1864	Szeged, Korona u. 8	háztartásbeli	túlélte	Szeged	Szeged	1950
1873	Szeged, Margit u. 4.	nyugdíjas gyárigazgató	túlélte	Szeged	Szeged	1949
1885	Szeged, Margit u. 4.	háztartásbeli	túlélte	Szeged	Szeged	1974

Szdl: Szentesi dep. lista (Csongrád megyei levéltár). Szgl: Szegedi gettólista.
tt: SzZsHA túlélők törzslapja. VK: Varga Katalin adata. Úk: Új Kelet 1958.1.31.
USHMM: United States Holocaust Memorial Museum. Születési és halálozási adatok, zsidó nevek: jewishgen.org (jg); macse.org; familysearch.org; Ábrahám Vera: Szegedi zsidó temetői, SzZsH anyakönyvek. Az adatbázist 2024 júniusi adatok alapján állítottuk össze.

forrás	név	zsidó név	lánykori név	neológ / orthodox	születési hely
LL	X2				
LL, Szgl, tk	ROSENSTOCK Salamon			neológ	Bácspalánka
FJ, Szgl, tk	Dr SCHWARZ Ede	Rafael Jichák		neológ	Burstin, Ukrajna
FJ, Szgl, tk	SCHWARZ Edéné	Perl	RAUSCHNITZ Paula	neológ	Beodra, Szerbia
FJ, LL, Szgl, VK	VARGA Mihály	Jehuda Meir		neológ	Szeged
Szgl, VK	VARGA Mihályné	Hanna	TENNER Karolina	neológ	Szeged
Szgl, VK	VARGA Endréné		SPRINGUT Saba	neológ	Bielitz, Lengyelország
Szgl, VK	VARGA Judit	Ceila		neológ	Szeged
Szgl, VK	VARGA Viktor	Jakov		neológ	Szeged
Szgl, VK	VARGA Lászlóné dr.	Lea	GÁL Lívia	neológ	Szeged
Szgl, VK	VARGA Katalin	Rachel		neológ	Szeged
Szgl, SzZsH ak, tk, VK	VARGA Vidorné	Sosanna	SCHNEER Zsuzsa	neológ	Szeged
Szgl, tk, VK	VARGA Mariann	Mirjam		neológ	Szeged
Szgl, VK	GÁL Miksáné	Szárá	ROTMÜLLER Zsófia	neológ	Kula, Szerbia
Szgl, VK	KERTÉSZ Andorné	Eszter	GÁL Klára	neológ	Lugos, Románia
Szgl, SzZsH ak, tk, VK	SCHNEER Aladár	Avraham		neológ	Békésszentandrás
Szgl, tk, VK	SCHNEER Aladárné	Eszter	GARTNER Etelka	neológ	Nagylak
FJ, Szgl, SzZsH ak, tk	WEISZ Vilmos	Benjamin Zeev		ortodox	Nyíracsád
FJ, Szgl, SzZsH ak, tk	WEISZ Klára	Jáched		ortodox	Szeged
LL	X3				
LL	X4				
FJ, Kl, LL, MSz	Dr SILBERSTEIN Adolf	Aron		neológ	Kunszentmárton
Kl, MSz, jg	Dr SILBERSTEIN Adolfné	Chava	FISCHER Éva	neológ	Budapest
Kl, Msz	SILBERSTEIN Julianna			neológ	Budapest
FJ, HL, LL,	Dr BEREND József	Joszef		neológ	Budapest
Szdl	BEREND Józsefné	Éva	KLEIN Ibolya	neológ	Szegvár
USHMM	KLEIN Lászlóné (?)		ERLICH Karolina	neológ	Szegvár
FJ, LL, Szgl	Dr VAS Ignác			neológ	Dévaványa
FJ, LL, Szgl	Dr VAS Ignácné		WEISZBERGER Szidónia	neológ	Arad, Románia

születés dátuma	lakcím a háború előtt	foglalkozás a háború előtt	sors	háború utáni lakcíme	halál helye	halál ideje
1875.9.6.	Szeged, Szent Mihály u. 6.	gabonakereskedő	túlélte	Szentes	Budapest	1962
1871	Szeged, Br. Jósika u. 12.	kántor	túlélte	Szeged	Szeged	1952
1872	Szeged, Br. Jósika u. 12.	háztartásbeli	túlélte	Szeged	Szeged	1953
1867	Szeged, Aradi u. 2.	gyáros	meghalt	-	Budapest	1945.1.15
1874	Szeged, Aradi u. 2.	háztartásbeli	túlélte	Szeged	Szeged	1952
1901	Szeged, Aradi u. 2.	háztartásbeli	túlélte	London	London	1960 körül
1926	Szeged, Aradi u. 2.	gyári munkás	túlélte	Kanada	Toronto, Kanada	2022
1929	Szeged, Aradi u. 2.	gyári munkás	túlélte	Kanada	Kanada	1980
1912	Szeged, Aradi u. 2.	háztartásbeli	túlélte	Szeged	Szeged	1984
1942	Szeged, Aradi u. 2.	gyerek	túlélte	Szeged	életben	-
1921	Szeged, Aradi u. 2.	háztartásbeli	túlélte	Szeged	Kanada	2000 körül
1943	Szeged, Aradi u. 2.	gyerek	túlélte	Budapest	életben	-
1885	Szeged, Aradi u. 2.	háztartásbeli	túlélte	Szeged	Szeged	1974
1908	Szeged, Aradi u. 2.	háztartásbeli	túlélte	Szeged	Szeged	1964
1883	Szeged, Korona u.	szatócs	túlélte	Szeged	Szeged	1973
1899	Szeged, Korona u.	háztartásbeli	túlélte	Budapest	Budapest	1983
1873	Szeged, Kelemen u. 11.	jegyző, ort. hitközség	túlélte	Szeged	Szeged	1952.5.8
1904	Szeged, Mikszáth K. u. 17.	háztartásbeli	túlélte	Szeged	Szeged	1984.3.
1905	Hódmezővásárhely, Szent István tér 10.	rabbi	Kasztner vonat	Biel	Biel	1970.5.
1917	Hódmezővásárhely, Szent István tér 10.	háztartásbeli	Kasztner vonat	Biel	Vevey	1947
1940	Hódmezővásárhely, Szent István tér 10.	gyerek	Kasztner vonat	Biel	életben	
1905.4.15	Szentes	rabbi	túlélte	Izrael	Izrael	1985
1924	Szentes, Mátyás király út 9. sz.	háztartásbeli	túlélte	Izrael	Izrael	
1899	Szegvár	háztartásbeli	túlélte	Izrael	Izrael	1958
1859	Szeged, Fodor u. 5/a	orvos	meghalt	-	Budapest, Columbus u. 46.	1945.2.6
1881	Szeged, Fodor u. 5/a	háztartásbeli	meghalt	-	Budapest, Columbus u. 46.	1945.2.14